БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезилеттингеН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1968 ч. НОЯБРЬ 1 ПЯТНИЦА № 258 (7800).

Өртээ 2 көп.

Тараа садып алырының планын күүсеткен

ССРЭ-НИҢ ТӨП СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫННАДЫЫ

Чурттуң кадзы ажыл-агыйының ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылы — кайгамчык хүнүү төлептиг уткуур болгаш беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, тараа культураларының эки дүжүдүн өстүрген болгаш күрүнеге тараа садарының планын ажыр күүсеткен.

Бо чылдың октябрь 25-те турганы-биле алырга, күрүне шыгжамырынга 68,3 миллион тонна (4,2 миллиард пуд) тараа кирген, оон иштинде кызыл-тас 47560 муң тонна, Аъшчем культураларын, кырлыг-карамы, ристи, арбайны болгаш бобы культураларны садып алырының планнары ажыр күүсеттинген.

Рис, кукуруза болгаш эскэ-даа тараа культураларны садары үргүлчүлеп турар.

ТӨРЭЭН ЧУРТ КОСМОСТУҢ МААДЫРЫН УТКУП АП ТУР

«СОЮЗ-3» КОРАБЛЬ-БИЛЕ КОСМОНАВТЫН КОСМОСКА УЖУДУУШКУНУН БОТТАНДЫРАРЫНГА, ОРБИТАГА УЖУДУУШКУН ҮЕЗИНДЕ МАНЕВРЛААР БОЛГАШ «СОЮЗ-2» КОРАБЛЬ-БИЛЕ ЧООКШУЛАЖЫР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДААЛГАЛАРНЫ КҮҮСЕДИРИНГЕ КИРИШКЕН ЭРТЕМДЕННЕРГЕ БОЛГАШ КОНСТРУКТОРЛАРГА, ИНЖЕНЕРЛЕРГЕ, ТЕХНИКТЕРГЕ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫННАРГА, БҮГҮ КОЛЛЕКТИВТЕРГЕ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРГА, СОВЕТ КОСМОНАВТ ЭШ ГЕОРГИЙ ТИМОФЕЕВИЧ БЕРЕГОВОЙГА

Эргим эштер!

Бо хүннерде, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бежен бирги чыл оюнун бүдүүзүндө совет эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкини космос делгемин шиңгээдип алырының таалгазында киир бижиттинген.

Ужудукчузу чок «Союз-2» корабльди болгаш Георгий Тимофеевич Береговой башкарган «Союз-3» корабльди Совет Эвилелинге салып үндүрген чорук космосту улам ыңай шинчилээринге болгаш шиңгээдип алырынга эргежок чугула эртем болгаш техниктиг элээн каш чаа шинчилелдерни болгаш шенелделерни боттандырар арганы берген.

Чер кавызының космос делгеминге эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш шенелделерни чедиишкинниг күүсеткен соонда корабль айыткан районунга Черге эң-не ылаптыы-биле ээп келген.

Бистиң эртемденнеривистиң, конструкторларывыстың, инженерлеривистиң, техниктеривистиң болгаш ажылчыннарывыстың тургускан «Союз-2» биле «Союз-3» корабльдери космоска ужудуушкунунуң нарын байдалдарында даалгаларны күүсеткен. Бүгү ужудуушкунну үргүлчүлээринге «Союз-2» биле «Союз-3» корабльдериң аппаратуразы болгаш системалары ылаптыг болгаш идегелдиг ажылдап чораан.

Совет улус космос делгемин шиңгээдип алыр талазы-биле бистиң Төрээн чуртувустуң чаа чедиишкиннеринге, космонавт эш Г. Т. Береговойнуң эрес-маадырлыг чоруунга чоргаарланып турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели космоска ужудуушкунну чедиишкиннинг боттандырганыңар болгаш дааскан хүндүлүг даалганы күүсеткениңер-биле хөлбаштыр Силерге чүректиң ханызындан байырын чедирип тур, эргим эш Г. Т. Береговой.

«Союз-2» биле «Союз-3» корабльдерни тургузарынга болгаш оларның ужудуушкунун чедиишкиннинг боттандырарынга киришкен эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, бүгү кижилерге изиг байырын чедирип тур.

Кайгамчык космос корабльдериниң тургузукчулары совет эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга алдар!

Совет улустуң бүгү тиилелгелериниң соруг киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

„СОЮЗ-3“ ДЕП КОСМИКТИГ КОРАБЛЬДИҢ УЖУДУУШКУНУ ДООЗУЛГАН

СЭТА-ның дыннадыы

Ужудукчу-космонавт эш Г. Т. Береговойнуң башкарганы «Союз-3» дээр космиктиг корабль Чер кавызының орбитазынга дөрт хонукта ужуп келгениниң соонда, 1968 чылдың октябрь 30-да Москваныы-биле 10 шак 25 минута турда, Караганда хоорайының чоогунга хонупканын моон мурнунда дыннаткан болгай.

Ужуражып келген өөрүнге, корреспондентилерге болгаш спорт комиссарларынга эш Береговой байдалым эки-дир деп дыннаткан. «Союз-3» корабльдин техниктиг бүдүжүнге бедик үнелелди берген.

Оон соонда ужудукчу-космонавт эш Г. Т. Береговой ужудуушкун сөөлүндеги медицина шинчилгезин эрттирери-биле база корабльди шылгаарының программазы канчаар күүсеттингенинин, чоруткан шинчилелдериниң дугайын ужудуушкун удуртукчуларынга плеткээри-биле космодромга чедип келген.

«Союз-3» дээр космиктиг корабль Черни дескинген орбита-биле 64 катап долганган. Ол ужудуушкуннуң үезинде «Союз-3» орбитага уг өскертириниң янзы-бүрү аргаларын ажыглаары-биле хөй дагын бот-башкартынылганы боттандырган, «Союз-2» дээр корабль-биле ийи удаа чоокшулашкан, ол ышкаш космиктиг ужудуушкуннуң байдалынга корабль системазының комплекстиг долу шенелделери чоруттунган.

Эртем шинчилелдериниң болгаш хайгааралдарның улуг хемчээлдиг ажылы күүсеттинген. Ылаңгыя сылыстарлыг дээрниң база Чер кавызының хайгааралдары чоруттунган, Чер кырының булуттарлыг база харлыг шывын, хүндүсү болгаш дүнеки горизонтуну чурукка тырттырган, космоска ужудуушкун үезинде карактын көрүп шыдаар аргалыын тодарадыры-биле психофизиологтуг шинчилелди чоруткан.

Ужудуушкуннуң бүгү дургузунда ужудукчу-космонавт эш Береговойнуң калыкшыл байдалы эки болган. Минутада судал согуушкуну 62—76, тыныш катаптаашкыны 12—18 удаалыг болган.

Телеметриктиг хемчээшкиннериниң медээзин, радио дамчыштыр чугаалажыышкыннарны болгаш телевидение хайгааралдарын өзугаар алырга, эш Береговойнуң ажылдап шыдаар аргалыы ужудуушкуннуң бүгү дургузунда үргүлчү бедик деннелге турган. Амыдырал хандырылга системалары өй-тавында ажылдап, корабль кабиназынга кааг-шиник байдал хандыртынып келген.

Ужудукчу-космонавт эш Береговой-биле ужудуушкун үезинде доктаамал, быжыг радиохарылзаа тургустунуп келген. Чер кавызының орбитазы-биле ужудуушкуннуң үезинде корабль дерилгелериниң база космонавтың ажылдап чоруур байдалының дугайында «Союз-3» корабльдиң иштинден ужудукчу-космонавт эш Береговой элээн каш телевизиялыг репортажтарны дамчыткан.

Башкартынылга чорудулгазының болгаш уг тыварының янзы-бүрү системаларын ажыглап тургаш, орбитада космиктиг аппараттың шимчээшкинин башкарар арганы тодатканы, корабльдин дерилгелерин хөделдирип ажылдадырынга чогуур үнелелди бергени, дээр бүдүмелдериниң шимчээшкин элементилерин илереткени—«Союз-3» дээр космиктиг корабльдин ужудуушкунунуң ең чугуза түннели болган.

Орбиталап ужудуушкун үезинде корабльдиң бүгү системаларының ажылдаарының, уг тып башкартынарының база Черже дужуп кел чорда хөделиишкининин дугайында чугула-чугула техниктиг медээлер алдынган. Ужудукчу-космонавт эш Г. Т. Береговойнуң «Союз-3» дээр корабль иштинге чоруткулаан экспериментилиг шинчилелдери башкарылгалыг ужудуушкуннарның техникаазын сайзырадырынга, эртем болгаш улус ажыл-агый ужур-дузалыг орбиталыг станцияларга космонавтарның эртем-шинчилел ажылын чорударынга аажок чугула херектиг.

«Союз-3» дээр космиктиг корабльдин ужудуушкун түннелдерин шинчилеп, ажылдап кылып турар.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң материалдарын болгаш Г. Т. Береговойнуң ужудуушкунун «Сельхозтехниканың» Кызылда автобаазазының ажыл-ишчилери улуг кичээнгей-биле уткаан. Улуг болуушкуннарга соруг киргеш, олар Октябрь мурнунуң ээлчээнге туржуп, бүдүрүге планының күүселдезиниң талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турар.

ЧУРУКТА: Агитатор-чолаачы Э. К. Доржу өөрүнге эш Л. И. Брежневтиң илеткелин таныштырып тур.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Чугула базымны кылган

Совет Эвилелиниң Маадыры, ужудукчу-космонавт Г. Т. Береговойнуң башкарганы «Союз-3» корабльдиң октаргай делгеминге артем болгаш техниктиг шинчилелдерни чедиишкининг чоруткаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң ажыттынган хүнүнде черге ээп хонупканынга бүгү совет кижилер-биле бир дөмей канчаар-даа аажок өөрүп тур мен.

Ук корабльди «Союз-2» деп база бир корабль-биле чоокшулаштырып, удаа-дараа ээп хондургулашканы, совет эртемниң чаа чедиишкиннериниң бирээзи болур.

Бо корабльдериң ужудуушкуннары октаргай делгемин өөренип, шинчилээринге чугула базымны кылган.

М. МАҢНАП-ООЛ,
Төөгү эртемнериниң кандидады,

Хей-аът киирип келир-дир

Чер-дээриниң делгемнериниң ындында кижи эртип шыдавас «шашылгалар бар» деп чүвени бичии чоруур шаамда тоолдардан-на дыннаан мен. Ону сактып, бодап келирге ында улуг орт болуп турар кылдыр сагындырар боор чүве болгай. Ынаар кижилер ужудуп чеде бергеш, каш хонуктар улаштыр аян-чорук кылып, шинчилелдиг ажылдар кылгаш, чедип келир деп чүве бодал-сагышка безин кирбейн чораан.

Октаргай делгеминге бир дугаарында-ла совет кижилер ужудуп үнүп, космоска орукту изеп эгелээни билдингир болгай. Совет кижи база катап космоска ужудуп, үре-түнелдиг ажылдаап, ээп келгени магалыг-дыр! Совет Эвилелиниң Маадыры, ужудукчу-космонавт Георгий Тимофеевич Береговойнуң «Союз-3» деп корабльге олурупкаш, космоска 4 хонук ужуткаш келгени анаа-ла таварылга эвес деп чүвенің шуптувус билип турар бис. Ол дээрге бистиң күрүнеңиң эртем-техниказының сайыраңгайын, күчү-шыдалдыын делегейге база катап бадыткан турары ол-дур. Ынчангаш совет кижилер бистер аңаа чоргаарланып, Төрээн чуртувустуң моон соңгааргы хөгжүлдези дээш бараан болуру бистиң ыдыктыг хүлээлгевис болур.

Бистиң космоска чедиишкиннинг ужудуушкуннарывыс, эртем-техникавыстың болбаарыңгай сайыралы, хүн бүрүдеги-ле магалыг чедиишкинперивис делегейде прик капиталистиг тургузугга, ылаңгыя АКШ-тың капиталистеринге үеден артык согут болуп, оларның аъзаргек чоруун, байбаң аксын, бодал-хөөнүн, ал боттарын ойтур шаап турар согут болур.

Ынчангаш тыва бөдүүн-чурукчу мен бо бүгүну долгандыр бодап-сактып келгеш, бодумнуң уран тывыштыг ажылымга совет улустуң чедиишкиннери, хайыыккан улуг ажыл-ижин улам-на тода, улам-на уран чараш, ханы уткалыг кылдыр хөй-биле көргүзүп, чогаадыкчы ажылымга төрээн Коммунистиг партияны, Совет чазаамны алган йөрээп, В. И. Ленинниң 100 чыл оюнга төлептиг ажылдарны чогаадырыынче хей-аът киирип турар-дыр.

С. ЛАНЗЫ,
РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу.

Колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның специалистери! Беш чылдың онаалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш демисежиңер! Чер болгаш мал ажылының культуразын бедидиңер! Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларының хөй орулгалыг болурун чедип алыңар!

(Октябрьның 51 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

САГЫШ-СЕТКИЛИМНИ ХАЙНЫКТЫРДЫ

Октябрь революциязының 51 чыл оюнун байырлалының бүдүүзүнүн болуушкуннары кижи бүрүзүнүн сеткил-сагыжын хайныктырып, чаа-чаа күш-ажылчы херектерже соруг киирип турары магалыг-дыр! Октаргайның делгеминче ужудуп үнгеш менди-чаагай ээп келген маадырывыс полковник Береговойнуң дугайын улуг чоргаарал болгаш магадал-биле чугаалажып турувуста, Кызыл хоорайдан эртенги радио дамчыдылгазы СЭКП Төп комитединиң пленумунга эш Л. И. Брежневтиң илеткелин дамчыгты.

Социалистиг күрүневистиң улам-на чечектелип сайзыраарынче, совет кижиниң материалдыг чаагай байдалын бедиринче партия болгаш чазактың сагыш салыышкыныбиле сиңниккен илеткелди дыннаан бөдүүн малчын, мөң сеткил-сагыжым хайныкты. Партияның Төп комитединиң пленуму көдээ ажыл-агыйны улам хөгжүдериниң талазы-биле чугула айтырыгны чугаалашкан-дыр. Эш Брежневтиң илеткелинде Тываның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга шуут дөрт хамааржыр чугула сорулгаларны база-ла айтып турардыр.

Чуртта мал ажылының продуктулуу болгаш оон баш санының канчаар-даа аажок өскенин дыннаан, ында бистиң республикавыстың улуг-хуузу база кирип турар деп миниргеөөрүнчүг-даа болбас аргажок. Хову ажылында болгаш мал ажылында чедип алдынган чедиишкиннерде колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, механизаторларның болгаш тускай эртемниглериниң аажок хөй армиязының эрес-маадырлыг күш-ажылының үре-түнелги кирген деп илеткелде чугаалап турар. Бо дээрге аажок улуг, көдээниң ишчилерин хей-аът киирер бедик үнелел-дир.

Бистиң «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга уткуштур база Октябрь революциязының 51 чылынга тураскаатканы социалистиг чарышты калбартып, күрүне мурнунга эзт, сүт, дүк болгаш тараа бүдүрер талазы-биле хүлээлгезин күүседип, эрестиг ажылдааннар. Орта бодумнуң күш-ажылчы улуг-хууму киирип, бо чылын алган социалистиг хүлээлгемни: үүс хойга онаштыр 112 хураганы камгалап ап, бир хойдан 2,6 кг дүктү кыргып алгаш, ажыр күүсеттим. Алдан-Маадырларның чурту Оргу-Шөлдүн Тербе-Дашта кыштаамның кышка белеткели эки. Четчир хемчээлдиг сиген, саваң болгаш өдек курлавыры бар. Малды хүр кыштагладып, оон чаш төлүнден чаңгыс-даа баш хораппас дээш бүгү күжүмнү, арга-мергежилимни бээр мен. Чүте диже, эш Брежневтиң илеткелинде мал ажылының продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле тодаргай хемчегларни айыткан-дыр.

Ооржан ДАЖЫ-НАМЧАЛ,
«Сүт-Хөл» совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

МУЗЫКА ШКОЛАЛАРЫ

Тывага культура революциязының шапкын, чайыннанчак чедиишкиннерин бистер хей-хей чижектер-биле көргүзүп, тодаргайы-биле көрүп турар бис. Чоокка чедир-ле музыка школалары Тывага чок турган. Чүгле 1947 чылда Кызылга уругларның музыка школазы тыптып келген, көдээ черлерге бежен чылдарның сөөлгү үезинден бээр тургустунуп эгелээн.

Ам Тывада уругларның 13 музыка школалары бар, оларда эвээш эвес өөреникчилер хаара туттунган болгаш чон ортузунга музыка культуразын пропагандалаар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Кызылдың музыка школазының доозукчуларының чамдыктары чурттуң музыка училищелеринге өөренип кирген, ону чедиишкинниг доосканнарның саны хөй. Ол школаның чамдык доозукчулары музыканың ортумак эртемин чедип алган, ол-ла школазында ажылдап турар. Кызылдың музыка школазынга өөренип чораннарның иштинден консерватория доосканнар, ында өөренип турарлар безин бар. Кызылдың, Чадааннаның, Шагаан-Арыгның, Сарыг-Септиң музыка школаларының чамдык доозукчулары амгы үеде Кызылдың уран чүүл училищезинде өөренип турар.

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар талазы-биле чедиишкиннерни чедип ап турар школалар бар. Оларга Сарыг-Септиң (директору А. Ф. Кожура), Шагаан-Арыгның (директору Н. П. Медведева), Кызылдың (С. Л. Бухтуев) уругларнын музыка школалары хамааржыр. Бо школаларның директорлары, башкылары өөредилге-кижизидилгелиг ажылды чогуур негелделер ёзугаар тургузуп, өөреникчилерге быжыг билигни бээр дээш ажылдап турарлар, төөлдер комитеттерин тургузуп, оларның-биле быжыг харылзааны тудуп турарындан өөредилгезин ара каапкаш баар таварылгалар эвээжзэн. Уругларны музыкага өөредир херекке боттарының билиин, күжүн харам чокка берип, башкылаашкынның мурнакчы дуржулгазын кызымаа-биле шиңгээдип ап, ол арга-дуржулганы, мурнакчы күүлдерни боттарының ажылынга чедиишкиннинг ажыглап турар музыка башкыларының саны көвүдеп турар апарган. Ынчалдарга Чадаанада эш О. Сивцова, Шагаан-Арыгда Л. А. Захарова, Кызылда Н. В. Сапогова, В. М. Фирсов, Сарыг-Септе Л. М. Кондрашова, Балгазында Чайзатмаа Нурзат, Тээлиде Хертек Анчымаа, Хандагайтыда Тюлюш Ирбен-оол, Самагалдайда Даш-уруг Лакпа олар хамааржыр.

Хову-Аксының, Чадааннаның музыка школаларының материалдыг баазазы эки, олар делгем залдыг эки оран-бажыңбиле хандыртынган. СЭКП-ниң Каа-Хем, Чеен-Хемчик райкомнары база райкүүскомнар музыка школаларының ажылынче доктаамал кичээнгейни салып, оларның ажылынга дуза чедирип, партийжи ёзу-биле удурткан. Кызыл хооркүүскому Кызылдың музыка школазынга материалдыг дузаны каш удаа чедирип келген. Ынчалза-даа бо школаның турар оран-бажыңы дыпныш.

Үстүнде адаанывыс Сарыг-Сеп, Чадаана, Кызыл школаларындан аңгы музыка школаларында өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар чогуур негелдеге дүүштүр тургустунмаан. Өөреникчилерниң музыка талазы-биле билии чавыс. Фортепиано башкылары чедишпейн турарындан ону бо талазы-биле тускай эртем чок дирижёрлар, баянистер башкылап турар. Республикада бүгү-ле музыка школалары Кызылдың уран чүүл училищезинге өөренип кирер сургуулдарны белеткээр хүлээлгезин күүсетпейн турар. Бо чылгы доозукчулардан чүгле алды кижи уран чүүл училищезиниң фортепиано салбырынга өөренип кирген. Оон өске доозукчулар киреринин экзаменнерин тудуп шыдавайн барган.

Өөредилгезин ара каапкаш баар чоруктарның болуп турарының кол чылдагааны ада-иелер-биле быжыг харылзааны тудуп шыдаваанындан болуп турар. Ак-Довуракты уругларның музыка школазында (директору эш Хинхис) төөлдер комитеди ажылдавайн, ада-иелер-биле харылзаа чогундан өөредилгени ара каар чоруктар үргүлчүлеп, өөредилге чылының төнчүзүнде эвээш санныг өөреникчилер артар чоруктар бар.

Туранның, Хандагайтының, Балгазының, Тоора-Хемниң музыка школаларының амгы туруп турар бажыңы чаржынчыг байдалда. Башкыларны Таңдыда болгаш Ак-Довуракта чурттаар бажың-биле багай хандырып турар. Эрткен чылын Хандагайтының музыка школазынга ажылдаар дээш барган ийи башкыны чурттаар бажың-биле хандырбазынындан олар дедир чоруур ужурга таварышкан.

Музыка школаларының бүгү-ле ажыг чорудулгазын райкүүскомнарның культура килдистери удуртуп, хынаар хүлээлгелиг тургаш, олар бо ажылды чогуур негелделерге дүүштүр, ол ёзугаар күүседип шыдавайн турар. Ол ышкаш СЭКП райкомнары музыка школаларынче кичээнгей салып, ону удуртулгага алырын кошкаткан. Таңдыда музыканың үш школалары бар, райкүүскомнуң культура килдизиниң ажылдакчылары ол школаларга ховар барып турар, СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң талазындан чогуур кичээнгей, партийжи удуртулга чок. Ол ышкаш СЭКП-ниң Өвүр, Бай-Тайга, Тес-Хем райкомнары база райкүүскомнар ында музыка школаларынче кичээнгей салырын ыракта кошкаткан. Өөреникчилерниң өөредилгезин ара каапкаш баар чоруу бо районнарның музыка школаларында хей. Кызылдың уран чүүл училищези музыка талазы-биле тускай эртемниг национал кадрларны белеткел турар болганда, Хандагайтының, Самагалдайның, Тээлиниң, Шагаан-Арыгның, Чадааннаның музыка школалары аңаа өөренип кирер кижилерни хөй-биле белеткеп өөредир хүлээлгелиг.

Музыка талазы-биле тускай эртемниглер бистиң республиканың культура албан черлеринде, ниити билигниң школаларында болгаш уран чүүлдүң эскэ-даа албан черлеринде, уруглар садтарында чедишпейн турда, келир үениң музыкант кадрларын белеткээр бо школаларның ажылынче СЭКП райкомнары база райкүүскомнар доктаамал кичээнгейни салыр, хүн бүрү дуза көргүзер ужурлуг. Республиканың Культура министерствозу музыка школаларының өөредилге-кижизидилгелиг ажылын бедик деңнелге тургузар дээш бүгү талалыг хемчегларни ап чорудар, бүгү таланың дузазын күштелдирер херек.

ЧЕЧЕКТЕЛИП ТУРАР ЧЕРДЕ

Эргим номчукчу, Мөңгүн-Тайгага чораан силер бе? Оон дожу кажан-даа эривес мөңгүн оваадайын, кек чалымнарын, даглардан шурап баткан шапкын хемнерин болгаш аккөк хөлдерин көрген силер бе? Номчукчу силер, бир эвес бистің республиканың ол чурумалдыг булуунга чеде берзинерге, хөй-хөй нодан хойларны, сарлыктарны, өөр-өөр чылгыны көрүп магадаар силер. Ол черниң хемнеринде болгаш хөлдеринде балыктың хойун кандыг дээрил, черлик согуна болгаш өске-даа байлак өлбек. Каргы, Мөген-Бүрен хемнерниң кашпалдарында, Кара-Ховунун, Тоолайлыгның дергүннеринде болгаш өске-даа черлерде улус ажыл-агыйынга херектиг чеже эртине-байлак үүжелеттинип чытпас дээр.

Мөңгүн-Тайганың чери болгаш оон ажыл-ишчилери менээ үнелеп четпес эргим. Оларның дугайында очерктерни, рассказтарны, тоожуларны бижип болур. Оларны бистің үеним маадырлары дизе ажырбас.

Мөңгүн-Тайганың шаандагы төөгүзүн коптарбайн, чүгле сөөлгү каш чылдарда болган чаартылгаларны ап көрээлинер. 1957 чылда Каргы биле Мөген-Бүреннің делгемнеринге 1600 баштан шоолуг аппас мыйыстыг бода мал, 34635 баш хөй, өшкү, 800 баш хире чылгы мал турган. Ам малдың нынчаардагы баш саны ийи катап өскен. Чурт ол черниң ажыл-агыйларындан 800 тонна эътта болгаш 70 ажыг тонна дүктү садып ап турар. Ол дээрге бистің республикага болгаш бүгү чуртка биче эвес үлүг-хуу-дур.

Мөңгүн-Тайгага бежен чылдар үезинде каш бажыңнарлыг ийи бичежек суур турган. Ам чүгле Мугур-Аксында безин чүс хире бажыңнар чаа туттунган, ортумак школа, Культура бажыңы, эмпелге чери, аптека, ажаалга кассазы, харылзаа салбыры, беш магазин бар. Он чыл бурунгаар аңаа холушкак бараннар садыглаар кара чангыс магазин турган. «Мөген-Бүрен» колхозтуң төву Кызыл-Хая суур база шапкын өзүп турар.

Мөңгүн-Тайгада бөгүнгү социал-экономиктиг өскерлиишкиннер В. И. Ленининиң Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла чиик сорулгаларны шиитпирлээринден бергелеринче шилчип киргеш, бурунгаар баспышаан, улуг үүлүг ыяап-ла чедип алыр херек деп чугаазын бадыткап турар. Ол дугайын «Малчын» биле «Мөген-Бүрен» колхозтарның орулгазының өзүлдези керечилеп турар. Он чыл бурунгаар ниити орулга 335 муң рубль турган болза, ам 1 миллион 167 муң рубль четкен.

Колхозтарның экономиказы улам-на быжыгып турар болгаш колхозчуларның материалдыг чаагайжыдылгазы база культурлуг деңнели өзүп турар. Колхозчу малчыннарның айда алыр ортумак шалыны 100 рубль ашкан. Олар совет амыдыралдың артык мөзүлүүн шуут-ла херечилеп турар. Малчыннарның өглеринде хевистер, дааранар машиналар, радиоприёмниктер болгаш культураның өске-даа үүлдери көвүдээн, а мотоциклдер малчыннарның чүгүрүк аттары болган.

1950 чылды сактып тур мен. Ынчаарда ийи школага 300 өөреникчилер турган. Ол аажок улуг өөрүшкү турган чүве. Ам бүгү школа назылыг уруглар бүгү-ниити өөредилгезинде кирген. Чүгле Мугур-Аксының ортумак школазында 595 өөреникчилер бар.

Мөңгүн-Тайганың кижилери боттарының дыштанылгазын канчаар эрттирип турарыл? Ол дугайын Мугур-Аксының Культура бажыңының директору Саая Самия мынчаар чугаалаан:

— Бистің чонувустуң культураже чүткүлү улуг. Чон чүгле эки кеттинер эвес, культурлуг дыштанып база билир. Номчулга конференцияларын, диспуттарны эрттирип, боттывынгыр уран үүлүүн концерттерин көргүзүп турар бис.

Шынап-ла, Мөңгүн-Тайганың чону культураже улуг чүткүлүг. Чүгле Мугур-Аксында безин чеден алыг кижи бот-тывынгыр уран үүл белгүмүнде киржип турарлар. Олар бо чылын 39 концерттерни көргүскен, кожазы «Мөген-Бүрен» колхозка база чораан. Оон ынай бот-тывынгыр артистер Бай-Тайганың төву Тээли суурга база ойнаан. Мугур-Аксының комсомолчулзры болгаш аныяктары боттарының юбилейинге алдар болдурган концерттерни чонга бараалгаткылаан.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле болгаш совет улустарның найыралының ачызы-биле совет кижи хөгжүлүнин кандыг бедиктеринге чедип болурун мөңгүн-тайгажыларның бөгүнгү амыдыралы көргүзүп турар. 1920—1930 чылдар үезинде Александр Оруспаевич Эренчин оон уруу Мария Александровна фармацепт эртемниг апаргаш, ыраккы Мөңгүн-Тайгага аптека эргелекчилей бээрин, Манмыр Менгитпеевич Саая ашак оглу композитор кижи болу бээрин бодап чораан бе? Мөңгүн-Тайгадан телептиг кадрлар өзүп үнген: СЭКП Таңды райкомунуң ийиги секретары Салчак Деспижекович Хирлигоол, Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы Борбак-Кара Үйнугуевна Салчак, СЭКП өбкомунуң ажылдакчызы Салчак Серен-оолович Өртең болгаш оон-даа өскелер.

Мөңгүн-Тайганың ажыл-ишчилери колхоз шимчээшкининиң эгелекчилери Саая Арагайты Чиңмитович, коммунистер Өскен Очур Чыдымчапович, Кара-оол Салчак Хувуту, Салчак Достай Лама-Хөө болгаш өске-даа депшилгелиг кижилерни кажан-даа утпастар. Оларның улуг күжениишкининиң ачызында Мөңгүн-Тайганың чери чечектелген.

Бир эвес, Мөңгүн-Тайганың ажылчы чоннарының экономиктиг болгаш культурлуг өзүлдезин теп черлерни-биле деңнээр болза, алаян ылгалдыг болбайн аан. Ынчалза-даа ол черниң ажылчы чону үр эвес үениң иштинде дүрген хөгжөөн, теп черлерниң хөгжүлдезинин бедик деңнелинге чеде бээринге бүзүрээр бис. Мөңгүн-Тайганың кижилери ук черниң агаар-бойдузунуң кадыг-дошкун байдалында күш-ажылчы маадырлыг чоруун көргүзүп турарлар. Донгак Мазыкыевич Биче-оолду ап көрээл. Ол өткен чылын төрүүр 100 хойдан 103 хураганны алган, бо чылын ол көргүзүүн кудулаттаан. Д. М. Биче-оол ам Тыва АССР-ниң Дээди Совединин депутады. Малчынның өске-даа «малчыннары» Александр Хертек, Иргит Байыр, Хомушку Оолак, инек кадарчызы Иргит Өлзей-оол болгаш өскелер-даа мурнакчы хойжу Д. М. Биче-оол-биле деңге базып чоруп орарлар. Мурнакчы малчыннарның күш-ажылының ачызында колхоз зът садарының чыл планын күүсеткен болгаш дүк садарын эрткен чылгызындан көвүдеткен.

Ажыл-ижинин, амыдыралчуртталгазының дугайын өвөөш чугаалаан дээш, мөгенбүренчилер мени чемелеп болурлар. Ынчалза-даа «Малчын» колхозтуң кижилериниң дугайында чугаа мөген-бүренчилерге хамааржы бээр. «Мөген-Бүрен» колхоз ниитининиң мал ажылын чедиишкинниг хөгжүдүп турар болгаш орулга киирип алырының планын күүсеткен. Мыйыстыг бода малдың (сарлыктың) планда турза чогуур саны ажыр күүсеттинген, а хой, өшкү 20,5 муң баш четкен. Ол бүгү артель кежигүннериниң материалдыг байдалын бедиеринге үндезин үүл болуп турар.

Мөген-бүренчилерде ажылагыйның мурнакчылары өзүп турар. Саая Шожул, Хүрешоол Иргит, Деспи Хертек, Салчак Сагаан болгаш өскелердээ 100 хойга онаштыр 93—96 хураганны камгалап алганнар. Олар ниитиниң малынга чем белеткээринге база идепкейлиг болганнар.

Мөңгүн-Тайганың чону В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга чедиишкинниг ужуражыр дээш улуг күжениишкин-биле ажылдап, чуртап, өөренип турар. Чониуң ол хайныышкынныг күш-ажылы, тура-соруу ук черни ам-даа чечектелдирер.

Н. ЧИЧИНИН.
Мөңгүн-Тайга — Кызыл.

—⊙—

Тук тывыскан

Бай-Тайга району ажыл-агыйларның ушку кварталда түңнелин үндүрген. Ниити ажыл-агый талазы-биле чедип алган чедиишкини дээш «Кара-Хөл» колхозка СЭКП райкомунуң болгаш райкурсконмунуң шилчип чоруур Кызыл тугун тывыскан.

Колхозтуң малчыннары бо чылын малдың баш санын өстүрер талазы-биле ниитизи-биле планын 99,3 хүү күүсеткен. Ылаңыя бода малды— 102,7, чылгыны — 101,2 хүү күүседип, күрүнеге 215,5 тонна эътти, 25 тонна дүктү сактыкан.

Малдың чаш төлүн онча-менди өстүрүп алырынга малчыннар Балчый, Ажыкаа, Биче-оол, Манчын-оол болгаш өскелер-даа мурнакчы ажылдаанар.

Б. БАРБА.

—⊙—

Аттанган

Эрзин районнуң аңчылары 1967—68 аңныыр сезонунуң чылында Төрөн чуртка 13700 рубльдиң өлүүн киирип, планныг онаалгазын 137 хүү күүсеткен.

Мурнакчы аңчылар Намдал Орус-оол, Допчут Комбужап, Дагжы Идам, Иргит Биличи, Дажчай Дамдын олар аңчылар ортузунга калбаран социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп, эки шыналгыг аң-өлүкту киирип, планныг хүлээлгелерин ажыр күүсеттиишаан, 921 рубль чедир өлүкту кииргеннер.

Ам районнуң ажыл-агыйларындан 25—25 аңчылар аттанып үнген.

О. СЕДИПАА.

—⊙—

Аттестат холда

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң комсомол организациязының амыдыралында октябрьның үүн бүргүү чедиишкинниң, өөрүшкүнүң хүннери болуп келген. Чаңгыс чижек, эрткен өөредилге чылында Балгазынның механизация училищезинин түс совхозта салбырында өөренип дооскан 30 кижи тракторист-механизаторнуң аттестадын чаа алган.

Оларның аразында кежээки школаның 11 классының өөреникчизи, техника септелгезинин амгы үеде мурнакчызы, хөй жергежилдің трактористмеханизатор курузун чүгле 4—5 демдектерге дооскан Елизавета Монгуш баштаан 7 кыс бар.

С. ТАС-ООЛ.

ШЕВЕР КИЖИЛЕР

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинин мебель цегинде ыяш ажылдап кылыр талазы-биле хөй хевирниң машиналарын тургускан. Ында электрилиг төгерик хирээлер, ресмустар (кезер станок), электри-биле ажылдаар хаарылгалар, фрезер станоктары бар.

Мебель цегинге амгы үениң бедик бүдүрүкчүлүг техниказын тургусканыңың ачызында бүдүрүп турар продукцияның шынары дыка экижээн болгаш оон бот-үнези чиигээн. Ажылчы чоннар ол цехтиң ажылчыннарының кылганы стол, сандайларны, диваннарны, хеп шыгжаар шкафтарны күзелдии-биле садып ап турар.

Ол цехте чазаныышкынның, машина-биле ажылдап ыы-

лыышкынының, детальдарны эптээриниң болгаш ону шеверлеп кылырының салбырлары бар. Салбыр бүрүзү чүгле бодунга хамаарышкан тускай операцияны боттандырып турар. Баштай ыяшты хевирлеп, чазаар азы чазаныкчыларның чугаазы-биле «материалды быжар». Манзыларны чогуур узунунга, кылынынга таарыштыр кезип алыр.

Ол материалдар машина-биле ажылдап кылыышкынның салбырынга баарга, оон мебельдің кандыг хевирин кылыр дээн болдур, аңаа таарыштыр иескилээр. Эптээшкин кылыр салбыр белен детальдардан кандыг-бир мебельди эптээн соонда сөөлгү салбырга будуушкун болгаш кургадыышкын ажылдарын чорудар апаар. Оон соонда продукцияны магазиннерге чорудар, хереглекчилер садып алыр.

Өске бүдүрүлгелерде ышкаш, мебель цегинде мурнакчыларның хүрээлеңи өзүп турар. Станок башкарыкчызы А. Тютюков бо-дур. Ол бүдүрүлгениң ээлчег нормазын 150—160 хуу күүседип турар. Оон ажылдап турарын көөрге холдарында бичии-даа артык шимчээшкин чок, ол хире чаңчыккан. Каш-ла секунда эртерге деталь белен болу

бээр. Ажылга ак сеткилдиг, эш-өөрүнге зөлден ажылчынны станокчулар бригадазының бригадиринге томуйлаан.

Эптээр цехтиң ажылчыны В. Ерошенко хеп шыгжаар шкаф эптеп турда ужураштывыс. Ай бүрүзүнүң даалгазын 180 хуудан кудулатпайн турар кижи-дир. Ол коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү деп бедин атты эдилеп турар.

Юлия Федоровна Черкашина — мебель цегинің хоочун ажылчыннарының биргээзи. Коллективтиң чоргааралы апарган ол ишчини ажылчыннар эргелеп, бистиң Федоровнавыс деп хүндүлеп чугаалаар. Аңаа ажылдап келген чылдарының дургузунда Юлия Федоровна Хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг бараннар-биле каш удаа шаңнаткан.

Цехтиң бүдүрер продукциязының сөөлгү ажылдарын Юлия Федоровна ылып турар. Кандыг-бир мебельди будааш, кургаткан соонда хеп шкавы, диван, азы стол, сандай белен болур.

ЧУРУКТАРДА: (Үстүнде солагай талада) А. ТЮТЮКОВ чазанып тур. В. ЕРОШЕНКО ажыл үезинде. Юлия Федоровна ЧЕРКАШИНА хеп шыгжаар шкафтарның буттарын чыый салып турары.

С. ФЕОКТИСТОВ,
авторнуң фотолары.

Будапештиде чөвүлел хурал

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның тайбың талалакчыларының шимчээшкин организацияларының төлөөлекчилериниң чөвүлел хуралы Будапештиде эгелээн. Чөвүлел хурал делегей амыдыралының сөөлгү болуушкиннарын чугаалажып, тайбың дээш демисел шимчээшкининиң сорулгаларының, ылаңгыя вьетнам улустуң демисели-биле эң-сеткил каттыштырылга шимчээшкинин күштелдирер талазы-биле сорулгаларның дугайында санал-онаалдарын солчуп турар.

Совет төлээлер Алжирже үнүпкен

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Белоруссияның КП ТК-ның бирги секретары П. М. Машеров баштаан совет партия-чазак төлээлери Алжирге революцияның 14 чыл оюнуң байырдалынга киржири-биле Москвадан Алжир Улус Демократтыг Республикаже үнүпкей.

ССРЭ-ниң Камгалал министриниң оралакчызы армия генералы С. С. Маряхин баштаан совет шериг төлээлери байырлалга киржир дээш ол-ла самолёт-биле Алжирже чорупкан. (СЭТА).

ОРЕНБУРГ ОБЛАСКА—ЛЕНИН ОРДЕНИ

Областың ажылчы чоннарының тарааны будуреин көвүдириңге чедип алган шылгарацгай чедиишкиннери болгаш 1968 чылда күрүнеге 360 миллион пуд тарааны дужаганы дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1968 чылдың октябрь 28-те Чарлыы-биле Оренбург области Ленин ордени-биле шаңнаан. (СЭТА).

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРДА ОТЧЕТ-СОНГУЛДАЛАР

АЖЫЛ СТИЛИН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

Кижилер-биле ажыл болгаш партия хуралдарын канчаар эрттирип турарының дугайында чугаа «Улуг-Хая» совхозтуң парткомунуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга кол черни эллээн. Совхозта партия комитединиң отчёттуг үеним иштинде чорудуп келген ажылының дугайында партком секретары эш А. Ш. Амбаржиниң илеткелин дыңнап чугаалашкан. СЭКП-ниң XXIII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соонда болгулаан Пленумнарының шиитпирлерин амыдырала боттандырып, В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр үс чыл болурун төлептиг үткүүр, улус ажыл-агый хөгжүлдезинин беш чыл планын хуусаа бетинде күүседиринге, совхоз бүдүрүлгезинин бүгү адырларына партийжи салдарны чедирер талазы-биле партком чамдык көскү ажылдарны чорутканын хурал демдеглээн.

Совхоз часкы тарылганы кыска хуусаада эрттирген. Күрүнеге эът садарының тос айлар хүлээлгезин 104 хуу, дүктү — 119 хуу күүсеткен. Мурнунда чылдарга бодаарга, ниитиниң малының баш саны эллээн өзүлделиг.

Төрүүр үс башка онаштыр 79 хураганны, 65 бызааны камгалап алган. Совхозта мурнакчыларның саны хүн бүрү өзүп турар. Хойжулар коммунист Кыргыс Серенмаа, Семчит-оол Ховалыг, Александр Өлчейбен, Бадыжык Ондар, Дадар-оол Ховалыг олар үс баш төрүүр хойга онаштыр 90-дан 103 хураганнарны камгалап алган болгаш бир хойга хамаарыштыр 2,5 кг-дан өрү дүктү түс-түзүнде кыргыш алганнар. Саанчылар Дугар Эник-кыс, Серен Сүтежик, Сулаапай Күжүгет, Бюрбю Кара-кыс, Мандышпаа Эренмаа, Сарыг-оол Тамара, Бавуу Үйнук-кыс олар саар инек бүрүзүнден чылдың 9 айларында 1000—1662 кг чедир сүттү саап алганнар. Оон ыңай совхоз бүдүрүлгезинин адырларында бодунуң ажылхерээнге эки түңнелдерин чедип ап турар мурнакчыларның дугайын илеткелчи болгаш санал берген коммунистер хойну чугаалаан.

Партком партийжи-политиктиг болгаш партийжи-организастыг база кижизидилге ажылдарын улам экижидер талазы-биле эллээн хемчеглерни алган. Совхозтуң бүгү коммунистериниң хуралы өчёттуг үеде дөрт удаа, парткомунуң бюрозу он сес катап болган. Аңаа коммунистериниң мурнакчы ролюнуң болгаш хуу харысалгазының, социалистиг чарыштың квартал болгаш чартык чыл түңнелдерин, В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр үс чыл болурунга төлептиг ужуражыр дугайында, совхозта профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ажылының дугайында, салбырлар болгаш фермалар ажылының дугайында оларның удуртукчуларының илеткелдерин, политөөредилгениң байдалын болгаш база өске-даа чугула айтырыгларны ол хуралдарга чугаалажып турган.

Партком профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларын удуртур талазы-биле четпес ажылдап келген, оон түңнелинде фермаларда, бригадаларда социалистиг чарышты организастааны куду деңнелде, кылган үүлдер чогуур өй-шаанда түңнеттинмейн келген. Оон түңнелинде совхоз күрүнеге сүт садарының 9 ай планын күүсетпээн. Совхозта ниитиниң малынга чем белеткээни эвээш болган. Белеткеп алган мал чемнериниң камгалалының четпеазинден чамдык сараттарны мал чип турар. Күску дүжүт ажаан алырының кампаниязы куду деңнелге эрткен. Совхозта бар техника чөп ажыглаттынмайн турар. Күрүнеге дужаар продукцияның шынарын бедидер талазы-биле чогуур хемчег алдынмаан.

Кадрлар-биле ажылды кошкатканындан олариның ажылга доктаамал эвес чоруу узуткаттынмаан. Совхоз бүдүрүлгезинин мурнакчыларын партияның хүрээлеңинге алзидип киирер ажыл четпес. Чамдык партия бөлүктериниң ажылагыйга, кижизидилгеге салдары чогуур негелдеге четпээн.

Совхозта 7 партия эге организациязы бар. Хайыраканда эш Б. Баазанның секретарлааны эге организация отчёттуг үеним иштинде өске эге организациялардан дээре ажылдан келген. Партия чырыдыышкынының четкизинге эрткен өөредилге чылында совхозта беш политиктиг эге школа база марксизм-ленинизмнин үндезиңнерин өөренир школа ажылдан турган. Агар политиканы 35 малчыннар база өөренип эрткен. Оон ангыда зооветеринарлыг беш бөлүм база турган. Пропагандистер Монгуш Метпей-оол, Балчый-оол Начын-оол, Алдын-оол болгаш оон-даа өске эштер партийжи даалганы харысалгалыг болган кызымак күүседип турганын хуралга демдеглээн. Чамдык пропагандист эштер Куркутова, Куулар олар четпес ажылдан турар, ында партия эге организациязы (секретары турган эш Барлыков) кандыг-даа хемчег албаанын четпес деп демдеглээн. Совхозтуң партия организациязында үс ажыг агитаторлар бар. Олар совхоз бүдүрүлгезинин аңгы-аңгы адырларында бызыглаттынган ажылдан турар. Эштер Балчый-оол, Баазан, Оюн, Биче-оол, Тондувай болгаш оон-даа өске агитаторлар идепкейлиг ажылдаан.

Совхоз бүдүрүлгезинде коммунистериниң хуу харысалгазы болгаш мурнакчы ролю бедээнин илеткелчи-даа, санал берген коммунистер-даа демдеглээн. Ындыг болза-даа партийжи хүлээлгени чедир үнелевес чорукту илеткелчи болгаш санал бергенниң шүгүмчүлээн. Чижээ, хой кадарчызы турган коммунист Айыыр-оол Бека бодунуң харысалга чок салгаазы-биле 67 баш хураганны ышкынган. Ол хойжу ажылындан үндүртүп, партия талазы-биле хемчег алдырган. Күш-ажылдың болгаш партияның сагылгачурумун чамдык коммунистер үреп турганын хурал демдеглээн.

Совхозтуң девискээринде 5 херээженнер чөвүледдери ажылдан турар. Оларның аразында Арыг-Бажы суурда херээженнер чөвүлели (даргазы Александра Серен) эки ажылдан турар. Оон ыңай Алдыы-Шынаада херээженнер чөвүлелинин четпес ажылын коммунистер демдеглээн.

Парткомнуң ажылының стилин сайзыраңгайжыдарын, чон-биле база партия эге организациялары-биле харылзаазын экижидерин чаа соңгуткан составка хурал даасканы.

О. ТАВАА.

РИГА. В. И. Ленининиң тураскаал музейи. 1900 чылдың чазында В. И. Ленин латыш социал-демократтар-биле харылзааны эмгелеп тургузар болгаш «Искра» солунну тарадырын организастаары-биле Ригага чедип келгеш, аңаа доктаалган.

В. И. Ленининиң амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын чугаалап турар материалдарны музейде чыгган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Республиканың улусчу контроль комитединде

ЭРЕҢГЕЙЛЭЭШКИННИҢ ТҮҢНЕЛИ

Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитеди 1967 чылдың ноябрь 24-те «Тес-Хем» совхозта мал ажылын багай чорудуп турар дугайында айтырыгны чугаалашкан, доктаал үндүрген. СЭКП өбкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели 1968 чылдың февраль 14-те «Эрзин, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларында мал ажылының байдалы болгаш ону хөгжүдер хемчеглер дугайында» база доктаал үндүрген. «Тес-Хем» совхозтуң удуртулгазы (директору эш П. Балчыр-оол) ол доктаалдарны күүседирин хандырбаан дээрзин контрольдуң шугуму-биле чоруткан хыналда көргүскен. Хыналданың түңнелдерин комитеттиң хуралынга чугаалашкан.

Бо чылдың 9 айларында малдың баш санын өстүрериниң планын совхоз күүсетпээн, харын эрткен чылдың ол-ла үезинде турганындан малдың баш саны кудулаан. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле тос айларның онаалдазы күүсеттинмээн.

Бо бүгүнүң чылдагаанын тарын боозадылганы организас чок чорудуп, зооветеринария ажылын багай тургузуп, малдың ажаалдазын багай организастап, бот-оругга-чарылганы, күш-ажылдың механизастаашынын, бүдүрүлгеге материалдыг идиг беришкинин непретпейн турарында деп тайылбырлаза чогуур. Тарын боозадылганы багай чорутканының түңнелинде бо чылын төрүүр 100 инекке онаштыр үүгле 45 бызаа, 100 хойдан-на 46 хураган алган. Бо дээрге эрткен чылдыңдан эвээжээни ол.

Мал кыштагладыышкынына белеткел багай. Хыналда үезинде кыштаг кажааларның хөй кезии септеттинмейн турган. Чамдык кажааларның өдөө безин аштаттынмаан. Кажааларның шынары куду. Мал кажаалары тударынга көрдүнген акша-хөреңгинин хөй кезии ажыглаттынмаан. Мал чемнери ыракта четпес белеткеттинген. Малдың суг хандырылгазының айтырыы шиитпирлеттинмээн хевээр. Өрүмнеп каскан кудуктар кышка белеткеттинмээн, электри шугуму оларже шейдүнмээн.

Совхозтуң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглерни мал ажылынга зооветеринарлыг хемчеглерни багай чорудуп турарының түңнелинде бо чылдың тос айларының иштинде өлген малдың баш саны эрткен чылдыындан көвүдээн. Өлген малдың 80 хуузу ажыл-агыйжы эвес чоруктан болган.

Ажыл-агыйның кол экономиказы болур мал ажылы улуг каражалыг болуп турар.

«Тыва АССР-ниң хамаатыларының хуузунда мал тударының нормазын үреп турарының фактыларының дугайында» СЭКП өбкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң 1967 чылдың сентябрь 18-те үндүрген доктаалын «Тес-Хем» совхозтуң удуртулгазы күүсетпейн турар. Ында амга чедир хуу малды ниитиниң малындан аңгылаваан. Ынчангаш хууда малга чем, суг чарыгдалы, кажаа-хораа ажаалдазы ниитиниң малы-биле бир дөмей болгаш од дугайында кандыг-даа төлевир тыртпайн турар.

Хой күш үнер ажылдарны механизаставайн, чаа деңшилгелиг аргаларны ажыглавайн, чаш малды чедир албайн, хой каражага таваржыр турарындан мал ажылының продуктуларының бот-үнези планнаанындан оранчок аар болуп турар. Хойжу бригадаларда чуртталга бажыңнарының хөй кезии септеттинмээн болгаш чамдыктарының шынары куду. Од ышкан өглериниң септелгези база кылдынмаан. Фермаларда, хойжу бригадаларда үүгле 4 санныг чунар-бажың, 4 кызыл-буулуг бар. Оларга септелге база негеттинип турар.

Комитеттиң хуралынга бо айтырыгны чугаалажып турда, мал ажылының чыл бүрүде кудулан турарының тодаргай чылдагаанын, оон канчан уштунарының аргахемчеглерин совхозтуң директору эш П. Балчыр-оол-даа, Тес-Хем районнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш М. Сарыглар-даа чугаалап шыдаваан. «Тес-Хем» совхозта мал ажылын багай чорудуп турарының дугайында» республиканың улусчу контроль комитединиң 1967 чылдагы доктаалын күүседир талазы-биле харысалга чок болуп, малдың баш санын дыка эвээжеткени, оон продуктулуун кудулатканы, көдээ ажылагый продуктуларын бүдүрер болгаш садар планнарын күүсетпээни, кыштаглаашкынга багай белеткенин, малчыннарның амыдырал-байдалдарын экижидер талазыбиле четпес сагыш салып турары дээш, ажыл-агыйны чогуур удуртулга-биле хандырбааны дээш совхозтуң директору эш П. Балчыр-оолду албан-дужаалыдан чайладыр деп, комитеттиң хуралынга шиитпирлээн.

«Тес-Хем» совхозка мал ажылын чорударын экижидер талазы-биле хемчеглерни күүседириңге контрольду кошкак чорудуп, ажыл-агыйның удуртулгазынга болгаш тускай эртемниглериңге куду негелделиг болганы дээш Тес-Хем районнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш М. Сарыгларга доңгулга хүлээтнеп болгаш 1968 чылдың IV база 1969 чылдың I кварталдарында совхозтуң ажыл-агый, ажыл-чорудулгазында бар четпестерни чайладырының хемчегларын алырын аңаа дааскан.

«Тес-Хем» совхоз ышнаш улуг ажыл-агыйны ындыг эрецгей удуртулга-биле башкарып шыдавас. Планныг, перспективтиг сорулгаларлыг болгаш эртемниң чедиишкиннериңе, мурнакчы дуржулгаа үндезилээн тодаргай, боттуг удуртулга-биле ажыл-агыйны башкарып чорудар ужуралыг.

Чурттуң парторганизацияларында

Көдээде масса-политиктиг ажыл

СЭКП-ниң Оренбург өбкомунуң бюрозу Тоцк районнуң суурларында масса-политиктиг ажылдың дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ында көдээ лекторларныц, пропагандистериниң, агитаторларның хүрээлеңинге политинформаторлар немешкен. Оларның бөлүктери колхоз, совхозтарның шуптузунда ажылдап турар. Партия райкому маесаларга политиктиг ажылдың бүгү хевирлерин ажыглап турар. Районнуң ам 80 ажыг Культура бажыңнарында, клубтарында, кызыл-булуңнарында айтырыг, харыы кежээлериниң эртин турары доктаамал. Көдээ ажыл-ишчилериниң негелде, саналдарын бижиир дептерлер тургустунган.

Тоцкое суурда хөй-ниитиниң политиктиг клуву аажок сураглыг апарган. Баштыңчының төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга үткүштүр ында ленинчи темаларга лекциялар номчулгазы организастаттынган. Көдээ ажылишчилериниң ортузунга эвээш эвес ажылды көжер агитпоезд чорудуп турар.

Суурнуң амыдырал-чуртталгазы чаа ёзулал-чаңчылдарлыг, массалыг байырлалдарлыг, бүдүрүлгениң хоочун ажылдакчыларын, мурнакчыларын алдаржыдар. Совет Армияже оолдар үдээр чаагай чаңчылдарлыг апарган. Суурнуң мурнакчы кижилериңе алдар кылдыр шолдерге, хову турлаглариңга күш-ажылчы алдар туктарын кинскидип турар. Эң эки тараажыларга, малчыларга тураскаткан хуудустар үндүрүп, суурнуң радиозунга дамчыдылгалар эрттирип турар деп, СЭКП райкомунуң секретары И. Ф. Дружкин дыңнаткан.

СЭКП өбкомунуң бюрозу партияның Тоцк райкомунуң ажылында четпестер барын база демдеглээн болгаш оларны чайладырының аргаларын айткан.

(СЭТА-ның корр).

ЛЕНИНЧИ ДЕКРЕТТИН 50 ЧЫЛЫ

Совет күрүненің дээди сорулгазы

Он сес чылдың ортаа үеинде аныяк Совет республика кандыг кадыг-доңкуп байдалга турганын ам сактып бодаары-даа берге-дир. Чурттуң мурнуу болгаш чөөн, соңгу болгаш барыын үүктерінге иштикиниң контрреволюциязы-биле сүлчэлежип алган даштыкының интервентилериниң шериглери кээп турганлапкан; тылга даштыкы чурттарның разветкаларының болгаш эрги Россияның кара сагыштыг күштериниң ыдаалашкыны-биле тура халышкыннар, үймэннер үргүлүлеп турган; эсерлериниң хорааннаан каан октары-биле революцияның баштыңчызы аар балыглаттырган. Совет эрге-чагырга хонукта хамаан чок, шакта-даа догуннаар шаа чок болгаш Совет чазак харын-даа чок-ла болза, Тулаже, бир-ле болза Кронштадче деаип чоруткан деп, «бүзүреддиг» дыңнадыглар бүгү делегейниң империалистиг парлалгазының арыннарын шыва алган турган.

Балыглаткан соелүнде В. И. Ленин сегий бергеш, ол кадыг-берге хүннерде — 1918 чылдың октябрьның 31-де — «Ажылчы чоннарның социал хандырылгазының дугайында дүрүмге» ат салган. Ол документ ёзугаар төөгүде бир-ле дугаар назылап кыраанда, түр үеде ажылдаар аргазын чидиргенде, инвалид болганда болгаш өске-даа таварылгада күш-ажылдың кижилериниң магадыладыг материалдыг хандырылгазының системазы тургустунган.

Моон-биле холбаштыр кижиниң сагыжына мындыг бодал болган чок-ла кирип келир: ажылчыннарның болгаш тараачыннарның күжүнге, оон байдалы аар-берге-даа турган болза, аныяк Совет республиканың күжүнге ленинчи идегел кызыгаар чокла турган-дыр; күш-ажылдың кижизиниң дугайында ленинчи сагыш салыышкын кайгамчык-ла турган-дыр! Бо дээрге, шынап-ла, Ленинниң партиязының болгаш Совет күрүненің дээди сорулгазы болур.

«Дүрүмнүң» бирги пунктузунда оон кол принциптерин болгаш сорулгаларын тайылбырлаан.

Бистің күрүневистің экономиктиг күчүзүн быжыглаарыбиле чергелештир оон ужурдузалы улам-на калбарып турар ол ленинчи принциптер социал хандырылгага ажылчы кижи бүрүзүнүң эргези кылдыр ССРЭ конституциязына тускай түүл болуп сөөлүүреди быжыглаттынып дүрүмчээн 1956 чылдың июльда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алганы Хоойлу социал хандырылганың хөгжүлдезинге улуг үе-чада болган. Ол Хоойлу ёзугаар пенсияларның хемчээли иниден ажыг катап улгаткан. Дараазындагы үе-чада — колхозчуларның пенсия хандырылгазының дугайында 1964 чылда үнген Хоойлу болган. Чаа улуг үе-чада—СЭКП ТК-ның сентябрь (1967 чыл) Пленумунуң шиитпирлери болур...

Бистің чуртувуста социал хандырылгазының калбарышкының тодаргай бадыткап турар барымдааларны көргүзергe мындыг-дыр.

— Бо чылдың январь 1-ниңбиле алырга, Совет Эвилелинде 35 миллион кижи, оон иштинде 9 миллион колхозчулар пенсия алганнар. Назылан кыраанды дээш пенсиялар ортумак хемчээли пенсионер кижиниң ап турганы шалыңының 60 хуузу болуп турар; чавыс телевир ап турганнар бодунуң мурнундагы ажыл төлевирин 100 хуу ап турарлар.

— Хөй уругларлыг (дөрт болгаш оон хөй уругларлыг) 3,6 миллион хире нелер күрүне пособиезин ап турар. Оонбиле кады барык чартык миллион нелер ийи уругаут тургаш, үшкү уругну божаап күрүнеден хары угда аалыр пособиелерни алгылааннар.

— 260 мун ажыг назылап кыраан инвалидтер болгаш инвалид-уругларга күрүненің күсели-биле тускайжыткан бажыңнарда чурттап турар.

— 10 миллион хире ажылчы чон чылдың-на санаторийлерде болгаш дыштанылга бажыңнарында эмнедип база дыштанып турарлар. Оларның иштинден 7 миллиондан ажыг ажылчыннар болгаш азбанхаакчылар социал страхованиениң болгаш күрүненің күсели-биле халас ийикпе азы чингетнен өртек ёзугаар оон үүгле 30 хуузун төлээр путёвкаларны ап турарлар.

— 1940 чылдан 1966 чылга чедир күрүненің пенсияга чарыгдалдары 36 катап, а пенсионерлерниң саны 8,5 катап өскен.

* * *

Чамдык капиталистиг чурттарда социал хандырылга системазы база бар-ла харын. Ынчалза-даа ол системаның алыс байдалы мындыг: мында пенсия фондулары келир үеде пенсияже үнер кижилерниң боттарының кирер дадыырларындан тургустунар. Ынчангаш олар боттарының шалың төлевириниң үштен чеди хуузун ай санында-ла пенсия фондузунга баш бурунгаар төлеп турарлар. Оонбиле кады ол чурттарда пенсияже үнериниң пазы-хары бистинден ыракта-ла бедик, чижээ, АКШ-та өр улус 65 харлыында, хөрөөжен улус 62 харлыында пенсияже үнер; ынчаарга Швейцарияда болза, өр улус—65, хөрөөжен улус—63-түүнде; ГФР-де, Голландияда болгаш Финляндияда пенсиялаар назы өр, хөрөөжен улустарның кайызынга-даа чаңгыс—65 харлыында, Канадада—68, а Норвегияда — 70 харлыында. Моон-биле хандырылганы алыр эргелиг...» Ону конституцияда анаа-ла дүрүмчүдүн бижип кагбаан, ол дээрге Советтериң улуг чурттунуң амыдыралында кайгамчыктыг боттуг барымдаалардың бирээзи болур».

Социал хандырылганың совет системазының дугайында капиталистиг чурттардан биске кээп турар шынчы кижилер, ылаңгыя ажылчыннар шак ынчаар чугаалап турарлар.

И. ПАВЛОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Совет Эвилелинге кээп чораан Канада чурттуг, коммунистиг идеологияның талалакчызы-даа эвес бир социал-демократ бодунуң төрээн чурттунга чана бергеш, социализмниң бирги чурттунга чоруп турганынын дугайында «Россия-биле кады чурттаар» деп аттыг номну бижээн. Ол ном орус дыл кырынче база очулдуртунган болгаш оон авторунуң ады Уильям Ирвин. Оон ол номунда мындыг одуруглар бар:

«Барыын үүк совет идеологияны чеже-даа көөр хөөн чок болгаш буруу шаан турар-даа болза, бодунуң улузунуң кадыын камгалаар талазы-биле ССРЭ бүгү чурттарның аразында бирги черин эзелеп турар дээрзинге кандыг-даа чигзиниг чок. Кандыг-даа өжөөнзирек антикоммунистиң ол ындыг эвес деп черле шыдаваазы ол практиктиг чедишкин кижилериниң кадыкшылының дугайында Совет күрүненің сагыш салыышкынының тодаргай херечизи болур, кижи бүрүзүнүң болгаш бүдүнбүдүн өг-бүле бүрүзүнүң ааскежин шак ол эң чугула байдалдан хамааржыр. Халас медицина дузаламчызы, госпитальга эмнедири болгаш аарыг кижилерни ажаары ССРЭ-ниң конституциязы ёзугаар кижи бүрүзүнге магадылалдыг. Конституцияда мынчаар чугаалап турар: «Назылап кыраанда, а ол ыпкаш ааранда болгаш ажыл кылыр шинээзин чидирген таварылгада ССРЭ-ниң хамаатылары материалдыг хандырылганы алыр эргелиг...» Ону конституцияда анаа-ла дүрүмчүдүн бижип кагбаан, ол дээрге Советтериң улуг чурттунуң амыдыралында кайгамчыктыг боттуг барымдаалардың бирээзи болур».

Социал хандырылганың совет системазының дугайында капиталистиг чурттардан биске кээп турар шынчы кижилер, ылаңгыя ажылчыннар шак ынчаар чугаалап турарлар.

И. ПАВЛОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

САГЫШ САЛЫЫШКЫННЫҢ ХЕРЕЧИЗИ

1918 чылдың ийиги чартыы. Аныяк Совет республиканың тургустунганының баштайгы чылында чуртка канчаар-даа аажок аар-берге байдал турган болзажок, революцияның баштыңчызы В. И. Ленин ажылчы чоннуң социал хандырылга айтырыын чугулага көрүп, ону Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының чаалап алыышкыннарының бирээзи деп саналаш, 1918 чылдың октябрь 31-де ажылчы чоннарның социал хандырылгазының дугайында декретке ат салган. Ол декрет ынчаарда чугула документилериниң бирээзи болуп, ажылчын аңгының болгаш бүгү чоннуң социал хандырылгазының талазы-биле совет коойлуларының эгези болган.

Ол үеден бээр 50 чыллар эрткен. Улуг башкы В. И. Ленинниң ол декреди бодунуң утка-шынарының талазы-биле ам моон соңгаар-даа хөй үүлдерни кылырын негеп турар. Ленинчи декретте хаанныг чазак үеинде турбаан дараазындагы үүлдерни киирген: ажылчыннар, албан-ааакчылар түр үеде ажылдаар аргазын оскунганда, оон кандыг-даа чылдагааны хамаан чокка пособие тыпсырын, озал-ондакка таварышкан база аарааш, инвалид болур болза, кырын назылааш ажыл кылып шыдавас апарганда, кандыг-бир чылдагаан-биле амыдыраар хөреңги чок апарган таварылгада база эмчиниң бүгү-ле дузаламчызын көргүзерин күш-ажыл кылып шыдаар кижи бүрүзүнге хамаарыштырып турган. Ол ышкаш ынчан ол декретте хөлечик ядыы тараачыннарның ай санында 200 рубльдің (эрги акша-биле) дузаламчызын алыр эргелиин база айыткан турган.

Социал хандырылга талазыбиле ленинчи декрет Коммунистиг партиянын, Совет күрүненің кижилер дугайында саглыш човаашкынының херечизи. Ынчангаш бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп принцип бисте амыдырала боттанып турар.

Амгы үеде Совет Эвилелинде 35 миллион кижи азы-бүрү пенсия, пособиени ап, анаа 11 миллиард ажыг рубльди чарыгдан турар.

1956 чылда ССРЭ-ниң чаа пенсия Хоойлузун хүлээп алган, 1957 чылдан 1966 чылдарда РСФСР-ниң пенсионерлериниң санынга 4 миллион 600 мун кижи немешкен.

Бо талазы-биле Тыва АССР-ниң чижээн көргүзергe, пенсия, пособиени 28 мун ажыг кижи ап турар болгаш анаа 7 миллион акшаны чарыгдап турар. Маңаа 1967 чылда түр үеде ажыл кылып шыдавас апарган кижилерге төлээн 1 миллион 716 мун акшаны немээр болза, 8 миллион 716 мун ажыг акша болур.

Халас эмчи дузаламчызын, курорттарга эмнедир путёвкаларны, бажың хөлезинин, чырыткы өртээн, демир-оруктарга база хоорайлар иштиниң транспортунга халас чоруурун база кулактың, хол, буттун протезинге хөрекселдерни, автотранспортту халас берип турарын, кырганнар, инвалиддерниң чурттаар бажыңнарында хөй кижилерни күрүне күсели-биле азырап турарын ап көөр болза, 50 чыл бурунгаар үнген ленинчи декрет кайы хире политика, экономика талазы-биле ужур-уткалыг болуп турарын кижи чугаалап четпес.

Ленинчи ол декрет Совет Эвилелинде Күрүне пенсиязының бүгү-ле норма-чурумнарын чаңгыс аай доктаадын чурумчуларының кол хоойлузунуң үндезини болур.

Тыва АССР-ниң социал хандырылга ажылдакчылары бо чылын коллективтиг-биле В. И. Ленинниң чурттап турган чери Шушенское суурже экскурсиялап чораан. В. И. Ленинниң төрүттүнгениниңден бээр 100 чыл оюнга чедиштиннинг ужуражыр сорулга-биле социал хандырылга ажылдакчылары социалистиг хүлээлгелерни алган.

А. ДАВАА,
Тыва АССР-ниң социал хандырылга министри.

Ном үндүрер черде

В. И. Ленинниң төрүттүнгениниңден бээр 100 чыл оюнга таварыштыр республиканың ном үндүрер чери үшкү кварталда болгаш октябрьның баштайгы чартыында элээн каш номнарны парлап үндүргеш, улуг, биче номчукчуларга бараалгаткан.

Школачы уругларга таарышкан Богдановтуң «Ильичиниң хүлүмзүрүү», Кононовтуң «Ленин дугайында чечен чугаалар» деп номнарын 5000—3000 кезек ылыдыр парлаанындан аңгыда, В. И. Ленинниң төрүттүнгениниңден бээр 100 чыл болурунга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын 2000 тиражтыг парлап үндүрген.

Ол ышкаш «Ленин кеззеде дириг» деп репертуарлыг чыынды брошюраны орус, тыва дылдар ыырынга парлап үндүрген болгаш В. И. Ленин литература дугайында деп номнарны парлаш, республиканың ном садыгларында, киоскилеринде киргилээн.

Улуг-Хем деп альманахтың эзлчеглиг 26 дугаарын үндүрген.

Республиканың ном үндүрер чери бо чылдың дөртүү кварталында В. И. Ленинниң допчу намдарын парлап үндүрери-биле белеткеп турар.

С. ТАМЧАЙ.

Үшкү курсче

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң төвү — Чодураа суурга эрткен чылын партия чырыдыышкынының талазы-биле ийи школага дыңнакчылар өөренип турган. Бирээзи — марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренириниң, а база бирээзи—эге политиктиг школа. Эге политшколаны дооскан дугайында 15 ажыг кижиге документилерни тывыскан. Ылаңгыя коммунистер Н. Монгуш, В. Шойдун, Б. Дамдын олар аңаа эки өөренгеннер.

Бо школаны доосканнар марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаның бирги курузунда бо чылын өөренип кирипкен. Эрткен чылын моон ийиги курузунга өөренип турганнар ам үшкү курсче шилчээн.

Бо чылын өөредилгениң шынарынче, кичээлди үсезинче онза кичээнгейни салган турар.

Макс Рейманны шаңнааны

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму герман база делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге, тайбың-ның хөрээн быжыглаар, Совет Эвилелинің улустарының болгаш немец улустуң аразында найыралды хөгжүдер дээш демиселге улуг ачы-хавыязы дээш база теруттүнген хүнүнден бээр чеден харлааны-биле холбаштыр Германияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединин Бирги секретары Макс РЕЙМАННЫ ОКТЯБРЬ РЕВОЛЮЦИЯЗЫ аңаан-биле шаңнаан.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму улус чырыдыышкынынга ачы-хавыязы дээш Кызылдың № 5 школазының директору Антонина Григорьевна Толстикова база Кызылда республиканың дүлей уруглар школазының башкызы Лидия Саввишна Сердобова оларга Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тывыскан.

Республиканың юрист кадрларын белеткээринге ачы-хавыязы дээш база 50 харлааны-биле холбаштыр Свердловскиниң юридиктиг институдунуң ректору Дмитрий Демьянович Остапенкону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаан.

* * *

«РСФСР-ниң район (хоорай) судтарынга соңгулдалар дугайында дүрүмнүң» 68 болгаш 69 үүлдериниңе дүүштүр Каа-Хем районнуң улус судунга соңгулдаларны 1968 чылдың декабрь 1-де эрттирерин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму доктаатган.

„СОЮЗ-3“ АЙЫТКАН ЧЕРИНДЕ ХОНУПКАН

КОРАБЛЬДИҢ ХОНГАН ЧЕРИНДЕН РЕПОРТАЖ

...Октябрьның 30-де 10 шак 28 минута турда Георгий Береговой төрээн черинге эзп келген болгаш бодунуң кораблин бир, ийи, үш катап долгандыр кылаштаан. Удатпаанда корабльдің хонган черинге дилээр отрядтың ужудукчулары чедип келгеш, чаш хар кырында таптай базып каан коңпажыгашты көргеннер.

Бо турааскаалдыг черинің дугайын бичин ооллар даарта-ла билип алтарлар. 12-ги космонавтың харда изин орта чаа маадыр дугайын чугаалап турар турааскаалдыг даштарны олар салыр. Амдыызында Георгий Береговой чурттакчылыг чоокку черже вертолёт-биле ужуп бар чоруур. Космонавтың Чер-биле ужуражылгазы канчаар болганын кысказы-биле чугаалаалыңар.

61-ги долганыг үеинде «Союз-3» чер кырының хайгаарал пунктуларының көстүүшкүн зоназынче кирген болгаш Чер-биле харылзажып эгелээн.

— Хондуруушкун дугайында командаларның шүүштүрүлгезин хүлээп алыңар—деп, «Заря» корабльче дыңнаткан.

— «Заря», мен «Аргон»-дур мен, силерни билип алдым, дараазында долганыгта шүүштүрүлгени катаптаар мен.

Тормозтаарының шимчедилге установказын ажылдадыпкан дугайында өөрүшкүлүг медээни корабльдің бортундан элээн каш шак болганда Чер хүлээп алган. Ынчан «Союз-3» Африка чоогунга Атлант океанның кырынга ужуп чораан.

Корабльдің кээп хонар черинде командылаар пунктунуң бүгү-ле амыдыралы минута, секунда бүрүзүнде корабльди хондурарының карта-схемазынга чагыткан. Хондуруушкунну хайгаарап турар пунктулардан кээп турар илеткелдерни операторлар кичээнгейлиг хүлээп ап турлар. Кээп хонарының айыткан районунда вертолёттар шагда-ла дежурныйлап эгелээн.

...Парашют куполунуң кырында улуг аппарат дээрде ужуп чораанын чоок суурларның чурттакчылары көрүп каапкан. Кажан Береговой люкту ажыткаш, черге дүжүп кээрге улус аңаа уткуй маңнажыкан.

Космонавт кабинадан үнгеш, чаш харны холу-биле адыштаан: «Сооксумаар-даа болза, эки-дир» деп чугаалаан. Ол старт үеинде кедип турган чиик көк куртказы-биле хевээр, хаактаарда кедер ол-ла бөргү-биле хевээр болду, үүгле моюндурууп дүжүрүп алган турду.

...Улуг эвес ёзу барымдаалаашкыннары. ССРЭ-ниң ужар үүл спортунуң федерациязының спорт талазы-биле комиссары болган ФАИ— ниң комиссары И. Г. Борисенко космонавтың херечилелин көргеш, ужудуушкунуң даалгаларын күүсеткениңиң дугайын айтырган. Оон соонда Береговойну куспактааш, чедишкининг болганы-биле байыр чедирген.

«Бо-ла-дыр, чайдан кыынче»—деп, ужудукчулар алгы чолдак тонну кедирип турда Береговой баштактантан. Кээп хонган черде 12 градус соок, күштүг хат база хадыы турган.

— Маңаңар, ха-дуңмалар! Чугула үүл үүгле ол эвес, — дээш Георгий ужудукчуларны үзе кирип, космоска чурттап турган бажыңынче далажыпкан. Оон «Салют» деп чурук тыртырар аппарат үштүп эккелгеш, бадырар аппараттың чанынга шупту кады чурукка тыртырарын улустан чөпшээрээн.

Баштай утказаннарның эргезин ёзугаар кожаазы совхозтуң комсомол организациязының секретары Саша Кирин ужудуушкун дугайын чугаалап бээрин космонавтан дилээн.

— Ха-дуңмалар, турупту м. Бичин дыштаныр алгаш, шупту-зун чугаалап бээр мен. Ынчан черле...,—дээш бир-ле үүвенин Георгий немээр бодаан, ынчангаш ол үүгле дөрт хонуя чүлүттүмээн салынче ийнеп айыткан.

Баштайгы амчы шинчилгеан, салын чүлүттүгнени, дүштеки чем болгаш дыштанылга—бо бүгүте космонавт үүгле чаңгыс шак чарыгдаан.

Оон соонда Георгий Береговой журналистер-биле баштайгы парлалга конференциязынга ужурашкан.

Г. КУДРЯВЦЕВА,
Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның тускай корреспондентилери.

Г. Т. Береговойнуң парлалга конференциязы

Хонупкан черинге эң баштай ужурашканывыс соонда шоолуг үр болбаанда Георгий Береговой Андрияң Николаевбиле кады журналистерге ужурашкан. Ол үүгле чүлүттүнүп, чемнеги шаан алыр аргалыг болган.

Космонавт сергек-даа. Ынчалза-даа бичин шагзыраанының демдээ арнында илдең. Маадырны журналистер көдүрүүшкүнүг уткаан. Космонавтың авазының чагаазын Береговойга СЭТА-ның корреспондентизи дамчыткан. «Эргим оглум! Байыр чедирип олур мен, ошкадым, маңаа ор мен. Аваң» дээн одуругларны номчуй каапкан. Оон чассыдыр хүлүмзүрээш, «Бүгү чүве эки, удатпас ужуражы бээр бие. Хөлзевезин деп, аңаа дамчыдып көрүңер»—диди.

Оон соонда... Космонавка айтырыглар токтуп-ле эгелээн.

— Телевидениеге дамчыдыга болуп турда бир-ле шимээн турду. Үүл ол?

— Аңаа шаптыктаашкындыр ийин. Эфирде янзы-бүрү радиостанциялларның дамчыдылгалары хөй болгай. Дамчыдыга кончуг эки дыңналыр биче зона бар. Корабльдің кабиназында чаш уругнуң кавайында дег ыржым болдур ийин.

— Корабльдің шынары болгаш ону ажыглаарының перспективазы кандыгыл?

— Мен бодаарымга, корабль тергиин-дир. Космос делгемин улам ыңай шинчилээр талазы-биле космонавтарда кайгамчык аргалар бар-дыр. Машинаның ажылынга кандыгдаа хомудал менде чок.

— Орбитага ажылдадып киирип турганыңар кылаш шимчедикчилери деңзи чок апаарын бети дээрге-ле түр үе иштинде уэуткаан бе?

— Шимчедикчи ажылдан турар үеде дүргедээшкин тыптып келир. Эштип чоруп турган хөрекселдер кабинаның ханазынче, дээвирже, боттарынга эптиг-ле черлерже ооҗум чорупкаш чыыпыр туруптар чорду. Черге дег аарның деңзизи ынчаарда эскертинмес.

Дээрге самолёттуг эрттиргениңер муң шактар биле космоска эрттиргениңер үүс хире шактар аразында ниити үүл бар бе?

— Бо дег үвени кажан-даа көрбээн мен.

— Бистің планетавыс кандыг-дыр? Силерниң көрген үүлдериңер мурнундагы космонавтарның чугаазынга болгаш чурукчуларының чуруктарынга дүүжүр-дүр бе?

Георгий Тимофеевич хүлүмзүрээш:

— Бойдустуң чурумалынга чурукчулар четпейн баар-дыр. Чурукка шупту үүве элээн бодуунчүй бээр. Янзы-бүрү өөнериниң өскезинче чоорту чараштыр шилчий бээри мени магадатты.

— Базыышкыннар дугайында Силерниң баштайгы бодалыңар кандыг болду?

— А, базыышкын-биле таныш болдур мен ийин. Самолёттар шенеп турган ужудукчуга таварыжыр базыышкыннар кончуг дүрген өзер. Космос корабливе ужудуушкунуң өгелинде тыптын келир базыышкын бичелеп өзер. Корабль Чер-биле бадып орда базыышкын самолётка ышкаш кижини кресложе киир базар, ынчалза-даа шоолуг күштүг эвес, ынчангаш ажылдан болур.

— Черге батканыңарда, чүү бодадыңар?

— Корабль Черге кончуг чымчак хонган. Хонупканымны безин эскербедим. Салгынга хөрүктелген парашюттар, парустар дег, корабльди шөлге сөөрту бээрге, парашютту ацылаар системаны ажылдадыпкан мен. А черге баскаш, сактырымга, эзирин үүве дег болдум. Чалгыг кыры-биле эжиндирип олурган хемеге, кижини оожум чайгаанзыг. Черни сактырымга чымчайдаа бергензиг болду.

Хостуг шагында радионуң дамчыдылгаларын дыңнаан бе деп, айтырыгга Георгий Тимофеевичниң харылааны:

— Кончуг эвээш дыңнадым, хөй-хөй үүлдерни хайгаарап, бижин алырын ораддаштым.

Журналистер-биле ужурашкан соонда космонавт болгаш ону удеп чоруур эштер космодромче чорупканнар.

Г. КУДРЯВЦЕВА,
Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның тускай корреспондентилери.

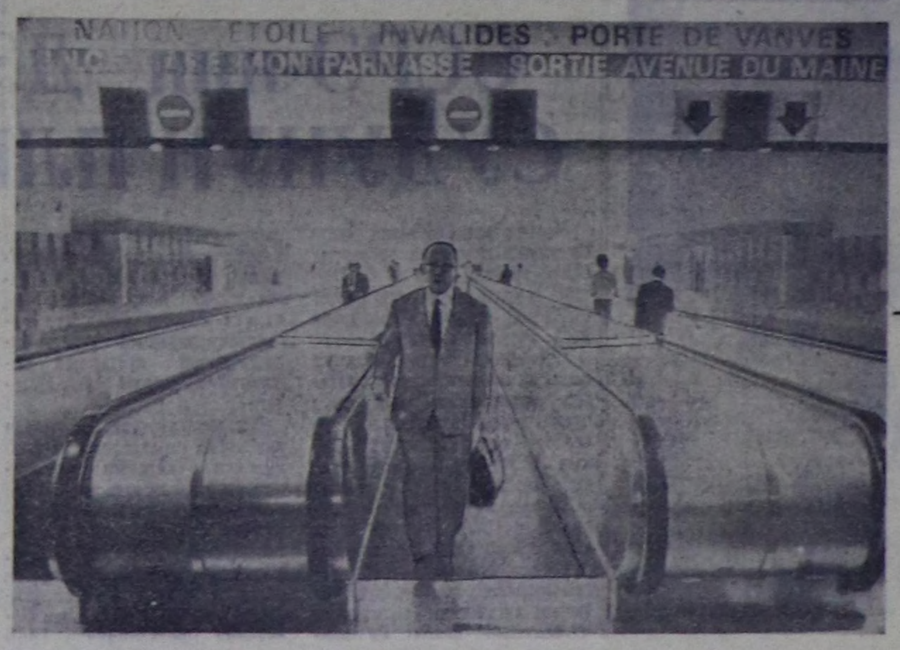

ПАРИЖ. Ариве кудумчуңуң чер адаанда тутган, 183 метр үзүн дурттуг боду шимчет чоруур тротуарны Гар Монпарнас метро станциязында ажылдаа киирген. Ол тротуар үш резин орукчуваштардан тургустунган, оларның шимчээшкин угланымышкының пассажирлериң мөөнелиринде хамаарыштыр өскертип болур.

ЧУРУКТА: боду шимчет чоруур тротуарда баштайгы пассажирлер.

АФП-СЭТА-ның фотозу.

КОМПЛЕКСИЛИГ МАШИНАЛАРНЫ БИСТИҢ ШӨЛДЕРИВИСЧЕ БОЛГАШ ФЕРМАЛАРЫВЫСЧЕ

Совет Эвилелинде чаңгыс аай комплекетиг машиналарны бүдүрүп, оларның дузазы-биле бүгү өдээ ажыл-агый культураларын өстүрерин болгаш ажаап алырын механизастап, колхозтарның, совхозтарның фермаларында малчыннарның күш-ажылын чиигедип турар. Ол механизмнериң болгаш дерилгелериң бүгү чыылдазын тускай эртемниглер «машиналарның системазы» деп адап турар.

СЭТА-ның корреспондентизи А. Шаповалов трактор болгаш өдээ ажыл-агый машина тудуунуң министерствозунуң коллегия кежигүнү М. С. Сидельниковтан мындыг айтырыгларны салган: машиналарның ындыг системазын чүге тургузар апарганы? Эң чоокку үш-дөрт чылдарда чер ажылдакчылары кандыг техниктиг болуруг?

— Амгы үениң өдээ ажыл-агыйы машиналарны калбаа-биле комплекетиг ажыглавас болза хоржок. Ам чаңгыс адырны механизастаащ, өскезин аңаа каштар болза, өдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүлдези чугаажок ооҗумнаар апаар.

Түс-түс ажылдарны эвес, а бүгү технологтуг чорудулгаларны күүседип шыдаар ындыг машиналарның комплексизи херек. Ынчаарга ам ындыг системаны эртемге шыңгыы үндезилээш, тургузуп турар. Машиналарның конструкциялары болза бүгү өдээ культураларын тарып өстүреринің база ажаап алырының эң деңшилгелиг технологтуг чорудулгаларынга, малдарны ажаап тударының мурнакчы аргаларынга үндезилеттинген турзун дээш, түс-түс эртемденнер болгаш практиктер хөй күженишкиннерни үндүрген.

«Машиналарның системазы» деп чүл ол? Ол дээрге 936 аттарлыг янзы-бүрү тракторлар, машиналар, чепсектер болгаш механизмнер (оларның иштиниңде 600 хиреэин ам бүдүрүп турар, артканнарын амгы беш чылдың тончүзүнде бүдүрүп үндүрер). Олар түс-түс бөлүктерге хуваттынар.

Бирги бөлүк — ТРАКТОРЛАР. 1970 чылда оларның 26 хевирлерин ажылдап кылган турар. Чаа конструкцияларның чамдыктары ам шөлдерде ажылдап турар. Оларны Краснодар крайдан болгаш Ростов областан көрүп болур. Оларның кол артык үүлдери — энергия-биле эки хандыртынганы, камналгалыы, трактористериң ажылының байдалдарын чиигеткени болур. Конструкторлар тракторларның ажылдаар дүргенин шакта 9—15 километр чедир көвүдеп шыдаан. Тракторларның деңзизи чиигезе-даа, олар улам идегелдиг, быжыг апарганнар. Оларның кол агрегаттарының эдилелдиг хуусаазы 3500—6000 шак чедир көвүдээн, а бир аът күжүнге онаштыр демир киреринің хемчээли 40—70 килограмм чедир эвээжээн. Чаа, улам сайзыраңгай машиналарны ам Волгоградта, Харьковта болгаш чурттун өскедаа трактор заводтарында массалыг белеткеп турар.

Ийиги бөлүк — ҮНҮШ АЖЫЛЫНЫҢ БҮГҮ ЧОРУДУЛГАЛАРЫН КОМПЛЕКСТИГ МЕХАНИЗАСТААРЫНГА ХЕРЕК МАШИНАЛАР. Олар болза чер аңдарылгазында, чажылгада, үнүштериң ажаалдазында ниити ажылдарны күүседиринге ажыглаар үүс-үүс агрегаттарны база дүжүт ажаап алышкынының болгаш дүжүттүң продуктуларын ажылдап кылыр үеде херек тускай агрегаттарны каттыштырып турар. Чурттуң хөй-хөй районнарында тараа, кукуруза, свёкла болгаш өске-даа культураларны тарып өстүрерин, ажаап алырын херек кырында машиналар-биле бүрүн чорудуп турар. Амдыызында погаажыларының, картофельчилериниң күш-ажылын кошкак механизастаан. Ынчалза-даа оларның маңаар үеин үр эвес арткан. Ам ол культураларны өстүреринге болгаш ажаап алырынга холдуң күш-ажылын солуур өн-өн машиналарны бүдүрүп турар.

Үшкү бөлүк — САД БОЛГАШ ВИНОГРАД АЖЫЛЫНГА ХЕРЕК МАШИНАЛАР. Сад болгаш виноград өстүрер черлерге хөй машиналар чедишпейн турар. Ам чимистерни болгаш каттарны чыып алырынга херек баштайгы механизмнерни бүдүрүп эгелээн. Беш чылдың тончүзүнде олуртулгадан дүжүттү чыып алырынга чедир бүгү технологтуг чорудулганы механизастаарын хандырар үүс-үүс агрегаттарны колхозтарга, совхозтарга бээр.

Дөртү бөлүк — МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ФЕРМАЛАРЫНГА ХЕРЕК МАШИНАЛАР. Идегелдиг тургузулгалар болгаш механизмнер мал ажылынга кончуг херек болуп турар. Хөй-хөй фермаларда хөй күш үнер ажылдарны механизастаанының деңнели чавыс. Ынчаныныже соолгу үеде байдал эттинип, колхозтарга, совхозтарга машиналар улам хөйү-биле кээп турар апарган. Мал чемнерин белеткээрин, малга каап бээрин, суттарылганы, саалданы, кажааларның апталгазын болгаш өске-даа ажылдарны механизастаар талазы-биле малчыннарга дузалаар үүс хире машиналар болгаш тургузулгалар беш чылдың тончүзүнде ажылдап кылдынган турар.

Бешки бөлүк—КУШ АЖЫЛЫНЫҢ ФЕРМАЛАРЫН МЕХАНИЗАСТААРЫНГА ХЕРЕК МАШИНАЛАР. Куш ажылдакчылары соолгу беш чылдарда күштүң бичин дапкыш оран-саваларындан аажок улуг фабрикаларже шилчээннер, механизацияны, автоматиканы чепсеглээр үүлдерни алганнар. Ам фермаларның ажылдакчы бүрүзү он-он муң куштарны, оларның оолларын машиналарының, автоматтарының дузазы-биле ажаап турар ажыл-агыйлар хөй апарган. Эң чоокку үеде куш ажаакчылары он-он чаа механизмнерни база алырлар.

Адак соолүнде немээр чүве чүл дизе, чаа техниканы болгаш чаа хевирни кылып үндүрери улуг негелдиг болуп турар. Машиналарның белдирлери, өскектери бызыг, үр үеде эдилээр болгаш чаңгыс аай хевирлиг болур ужурлуг. Чижээ, 3 тонна класстың бүгү ылчырбе дугуйлуг тракторларынга чаңгыс аай дугуюн ажылдап кылган, мурнундаазынга бодааргa ол 30 хуу үр эдилелдиг. Өске өскектер, белдирлер талазы-биле база өскерилгелер бар: радиаторларының хевирлериниң саны 20-ден 6 чедир, өдээ ажыл-агый машиналарынга херек дугуйларының саны 60-дан 15 чедир, подшипниктер корпустары 102-ден 40 чедир эвээжээн.

Өдээ ажыл-агый машина тудуунуң ажылдакчылары беш чылдың арткан чылдарында хөй үүлдерни кылыр аңаар. Тускай эртемниглерниң санаа турары-биле аарга, «машиналарның системазы» өдээ ажыл-агый продукциязын бүдүреринге күш-ажылдың чарыгдалдарын амгы беш чылдың эгезинде турганы-биле деңнээрге беш—сес катап чиигедир.

Өг-бүле бүрүзүнге

„АГИТАТОР“ — 1969

СЭКП Төп Комитединиң «Агитатор» журналы Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики база даштыкы политиказының эң чугула айтырыгларын чырыдып турар.

Чурттуң политиктиг, экономиктиг, культурлуг амыдыралының болгаш делегей байдалының дугайында чонга калбак информацияны бээри — журналдың кол угланышкынларының бирээзи. Масса ортузунга идеологтуг ажылды организастаар болгаш таарыштыр тургузар талазы-биле идеология ажылының кадрларынга журнал дузаны көргүзүүшаан, ооң-биле кады иштики база даштыкы болуушкуннарның талазы-биле номчукчуларның негелделерин долу хандырарын оралдажып турар.

Политинформаторларга, агитаторларга, илеткелчилерге, лекторларга болгаш пропагандистерге дузаламчы кылдыр алдарлыг болуушкуннар хүнеринге холбашкан материалдарны, методиктиг сүмелерни болгаш консультацияларны, чурагайларны, фактыларны, делегей база иштики политиктиг айтырыглар талазы-биле допчу тайылбырларны журнал чогуур өйүнде парлап турар.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл ою болуру-биле холбаштыр «Ленин болгаш ленинизм дугайында беседалар» деп түүлдерни парлаар. Ленинчи идеяларны даштыкыда нептередип турарының дугайында хөй түүлдерни, «Ленинчи черлер-биле» деп кезек чечен чугааларны, политиктиг агитацияның ленинчи принциптериниң, юбилейге белеткелдериниң дугайында консультацияларны журнал парлагылаар. В. И. Ленининиң амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга холбашкан «Агитатор» деп чуруктарлыг альбомну журналдың номер санынга парлаар.

1969 чылда масса-политиктиг ажылдың ажыктыг дуржулгаларын журналга калбаа-биле парлаар. Масса-политиктиг ажылдың чаа организастыг хевири болур политинформаторларның ажыл-чорудулгазын база чаа байдалда агитколлективтериниң ажылын бүгү талазы-бле өске-даа ажылдарны даштыкыда нептередип турарының дугайында хөй түүлдерни, «Ленинчи черлер-биле» деп кезек чечен чугааларны, политиктиг агитацияның ленинчи принциптериниң, юбилейге белеткелдериниң дугайында консультацияларны журнал парлагылаар. В. И. Ленининиң амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга холбашкан «Агитатор» деп чуруктарлыг альбомну журналдың номер санынга парлаар.

Партия өредилгезиниң системазының дыңнакчыларынга «Амгы үе-чадада буржуаз идеологияга удур демисел» деп темага материалдарны журнал парлап эгелээн болгаш ону келир чылын уламчылаар.

«Кижи болгаш ооң өртемчейин билири» деп ниити ат-биле журналга үргүлүү парлаар материалдар база аңаа чоокшулап турар. Совет улустуң революсчу, шериг-патриотту болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга аныяктарны кижизиндери — журналдың кол сорулгаларының бирээзи.

Келир чылын журнал чечен чогаалдың, уран түүлдүң, эртемниң, атеизмниң айтырыгларынче улуг кичээнгейни салыр. Мурнукузу-биле дөмей айтырыгларны, харыларны, номчукчулар-биле чагаалажыышкыннарны парлаар. «Агитаторнуң атлазын», чечен чогаал болгаш кинолар дугайында допчулаалдарны, чаа номнар дугайында информацияларны, политиктиг словарьны база-ла парлагылаар.

«Бүгү чурттарның улустарының амыдыралындан» деп чаа ниити ат-биле делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң көскү ажылдакчыларының түүлдерин, социалистиг чурттарның турескаалдыг хүннеринге холбашкан материалдарны, тайылбырлакчыларның очерктерин, допчу түүлдерин, даштыкыда ажылчы чоннарның амыдыралының болгаш демиселиниң дугайында корреспонденцияларны болгаш «Парлалга херечилеп тур» деп дыңнадыгларны парлагылаар.

Журналды өңгүр чараш кылдыр парлаар. Көскү агитацияның үлегерлиг түүлдерин, иштикиниң болгаш даштыкының темаларынга политиктиг плакаттарны база карталарны, схемаларны, диаграммаларны, чураан чуруктарны болгаш өскелерни-даа чурукчулар - сонуургакчылар журналдан көрүп тыварлар.

Келир чылдан эгелээш, журналга «Политиктиг сатира» деп чаа кезекти киирер.

«Агитатор» айда пир удаа үнер. Ону парлалга чагылгазын чорудуп турар бүгү черлерге чагыдып ап болур.

Журналды чагыдып алырының өртээ: чылда — 2 рубль 40 көпеек, алды айда—1 рубль 20 көпеек болгаш үш айда — 60 көпеек.

Совет спортчулар (солагай талазындан оң талазынче) А. АЛИЕВ, Г. ЛЕОНТЬЕВА, Ю. ШАХМУРАДОВ олар Мексиканың найысылалы Мехикога делегейниң он тоску олимпий оюннарының үезинде боттарының өөрүнүң маргылдаага киржип турганын мындыг ханы кичээнгей-биле хөй-гаарал турганнар.

СЭТА-ның тускай корреспондентизи В. ШАНДРИННИҢ чаа дөзүлган ол оюннарның үезинде тыттырган телефотозу.

Тыванын делгемнеринде

Бай-Тайгада Мөнгүлек дааның шишпик бажынче үнери-биле альпинистерниң аттанып канын дыңнаткан бис. Олар дагның баарынга дүшкеш, сүүрже углаан базыпканнар. Оларның баштай эрткен 27 километри ооң чүгле эдээнге хампарышкан. Оон өрүлээрге улам кадырлап, үнери бергедеп турган.

Ооң бажында аразы ындыг-ла ырак эвес Хаван, Чаан, Теве, Адыг деп сүвүрлер бар. Оларның эң бедии — Тевениң шишпик бажынга комсомолдуң төлээлекчилери четкеш, «Тываның комсомолчузу — октябрь 1968 чылы» — деп бижиктиг эмблеманы чедирбишаан, комсомолдуң Тыва обкомунуң тугун, вымпелин аппарып кадааннар.

ЧУРУКТА: адаанда альпинистерниң дагже углаан бар чыдары. Кырында лыжа талазы-биле бирги разрядчы, альпинизмге ийги разрядчы Анатолий ШЕДАГУБОВ, туризмниң улуг инспектори Николай ЯРОСЛАВЦЕВ оларның өөрү-биле кады Теве сүвүрнүң бажынче үнер сорулгазын күүсеткеш дыштанып турары. Мөнгүлекти ам «Тываның комсомолчузу» — деп адаарын комсомолчулар дилег кылган.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

ЭКИ ТҮҢНЕЛДЕР ДЭЭШ

Шериг-патриотчу кижизидилге

Улуг-Хем районнуң шериг комиссариады, ДОСААФ болгаш комсомол организациялары, школа коллективтери партия организацияларының удуртулгазы-биле аныяктар ортузунга шериг-патриоттуг кижизидилгениң, оларны шериг албанынга белеткээриниң ажылдарын улам экижидер дээш хемчегларни ап турар. Шериг назыны четпээннериң техниктиг белеткеличе кичээнгей салдынган. Чижээ аныяктарның чогуур назылыларын районга он онукта чыып алгаш, белеткелдерни чорудар, ылаңгыя Төрээн чуртту камгалаарынга белен бол деп демдек алырының нормазын күүсеттирер. Ынчан чылып келгеннериң аразынга комсомол организациязын түр тургускаш, ол талазы-биле ажылды база чорудар. Он хонук эрткен соонда, комсомол хуралын чыыр болгаш өөредилгете, чурум-даа талазы-биле эң дээре болганнарны комсомолга хүлээп алыр.

Бо күзүн шериге баарлар техниктиг белеткелди болгаш шериг талазы-биле эге белеткелди алган. Бистен шериг келдиришкининге барганнарның байдалы кандыг болганы? Оларның аразынга Төрээн чуртту камгалаарынга белен бол деп демдекти алырының нормазын күүсеткеннер 95—97 хуу болган. А спорт талазы-биле разрядчылар 75, комсомолчулар — 85 хуу болган.

Ооң-биле кады аныяктарның ниити өөредилгениң талазы-биле четпестер бисте амдаа хөй. Өөреникчилер 14 харлыындан эгелээш-ле школаны каапкан таварылгалар бар. Бо талазы-биле байдалды эдер дээш, сес класс дооспаанны-ны комсомол, ДОСААФ организациялары-биле кады чыып ап, тодаргай беседаларны-даа кылып турдувус.

Ооң сбонда өөренир кылдыр оларның кижи бүрүзүнге онаалга бижик бээр. Олар аңаа холунуң үжүүн салып бергеш, өөредилгени уламчылаарлар. Колхоз, совхоз, өске-даа ажыл-агыйларже өөредилгезин ара кагганнарның даңзызын чоруткаш, оларны өөредилгеже хаара тударының хемчегларни ап турар бис. Эрткен часкы келдиришкин үезинде шериг албанынга барганнарның иштинден сес класстан өрү өөредилгелиглер түгле 66 хуу болган. А разрядниктер — мырынай-ла 31 хуу. Харын-на бо бүгүнү барымдаалап көргеш, ажылды организастаар ужурлуг бис.

Чаа Хоойлу ёзугаар шериг албаны эрттирериниң хуусаазы кызырылган болгай, ооң-биле кады шеригниң чепсеглели улам болбаазыраңгай болу берген, ынчангаш аңаа билип бедик кижилер негеттинер. Өөредилге дээрге каладаа херек. Шериг албанын эки эрттирип алгаш, дайынчылар чангылап кээп, коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары болур болганда, аныяктарның өөредилгезинче кичээнгейни кошкатпас дээш, партия, комсомол организациялары, улус чырыдыышкынының органнары бүгү күжүн салып ажылдаар апаар.

Сөөлгү үеде шериге келдиртир аныяктарга хамаарыштыр радиоуниверситетти тургускан бис. Аңаа шериг-патриоттуг темага холбаштыр пятница санында лекцияларны, беседаларны радио дамчыштыр кылып турар. Чижээ, октябрьның 4-те «Аныяктарның шериге эге белеткели» деп лекция номчуттунган.

ДОСААФ шугуму-биле аныяктарны чолаачыларга өөредир ажылды организастаан. Аңаа ооң өске техниктиг белеткелди база чорудуп турар, кросстарга киржир, Төрээн чуртту камгалаарынга белен бол деп демдектиң нормаларын күүседир дээш, бүгү белеткелдерни боттандырар.

Шериге келдирер ужурлуг аныяк кижилериниң кадыының байдалының талазы-биле хемчеглер албас болза база хоржок. Бо дугайында эмчилер эки ажылдан турар. Чижээ, аарыг кижилерни эмнээр, кадыктарны — хайгааараар. Ынчангаш шериг назыны четпээннериң кадыының талазы-биле хыналданы үргүлүү тургузаар.

Бо бүгүнү чугаалаап, шериг албанныгларның үчёдун эки организастаар талазы-биле көдээ Советтериң ажылын улам экижидери чугула дээрзин айтыр херек. Баян-Кол, Арыг-Уғуу көдээ Советтерде бо талазы эки чорун турар. Кызыл-Даг, Чаатты көдээ Советтер четпес ажылдап турарлар.

Совет чепсектиг күштериниң дайынчы чаңчылынга аныяктарны кижизидери база чугула. Ынчаарга шериге баргаш, шериг-политиктиг белеткел талазы-биле эки болуп турар дайынчылар хөй болган. Бистиң райондан шериге барган Д. Т. Чолдак-оол — далайжы. Ону ооң турар шериг кезээнге 17 катап мактап демдеглээн, дайынчы, политиктиг белеткел талазы-биле тергиин дээш ону төрээн черинче шөлээлеп чорудуп-даа турган. В. С. Биче-оолду ап көрээли. Ону база чуртунга шөлээлеп баар кыдыр шаннап турган. Ол — хостуг хүреш талазы-биле Хабаровск крайның чемпиону.

Ужар түүл училищезиниң курсантызы Ю. А. Зайцевти база чугаалап болур. Ол тергиин өөренип турар болгаш ужудукчу-офицер болурун күзеп турар. Амгы үениң реактивтиг самолёдунга, ужударының техникинге бүзүрелдиин көргүзүп турар. Шагаан-Арыгда чолаачылар бөлүүнүң курсантылары В. К. Конгаа, В. Н. Комбуй олар эки өөренип турар. Оларның сагылга-чуруму быжыг, хөй-ниитачи хемчеглериң идепкейлиг киржикчилери.

Оларның чижектеринге шериг назыны четпээн аныяктарны кижизидер дээш, аңаа хамаарышкан альбомнарны, фото-делгелгелерни база организастап турар.

Ындыг болзажок, аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезиниң, оларны шериг албанынга белеткээриниң талазы-биле ажылдар бистиң районда массалыг эвес, ам-даа кошкак чорун турар дээрзин миннип турар бис, ынчангаш бо ажылды бедик деңнелге тургузар дээш боттуг хемчеглерни ап, эки түңнелдерни чедип алыры— бистиң чугула сорулгавыс.

Н. АНТОНОВ,
шериг комиссариадында партия организациязының секретары.

СССРЭ-ниң ДЭЭДИ СУДУНУҢ ПЛЕНУМУ

Чоокта чаа СССРЭ-ниң Дээди Судунуң эзлчеглиг пленуму болуп эрткен, ону А. Ф. Горкин даргалаан болгаш аңаа СССРЭ-ниң чингине прокурору Р. А. Руденко киришкен.

СССРЭ-ниң Дээди Судунуң пленуму «кемниг херек үүлгедир чуруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, СССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш СССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың июль айда хүлээп алган шиитпирин күүседир талазы-биле суд органнарының ажыл-чорудулгазының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Бо талазы-биле Таджик ССР-ниң дээди судунуң даргазы С. Р. Раджабовтун, Литва ССР-ниң дээди судунуң даргазы А. Л. Лискастың болгаш СССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазының орлакчызы В. В. Куликовтуң илеткелдерин дыннаан.

Судтар үстүнде шиитпирлерни күүседир талазы-биле чамдык тодаргай хемчеглерни ап чоруткан, олар боттарының ажылын организастаарын экижиткен болгаш кемниг херектерни болдурбазының баш удур хемчеглерин алыр талазы-биле прокуратура, хөй-ниитиниң корум-чурум органнары-биле харылзаазын быжыглаан. Партия болгаш чазактың салган сорулгаларын күүседир, ону бүгү хоойлуларны шыңгыы сагыырынга үндезилеп чорудары эргежок чугула, ооң-биле бүгү суд чорудулгаларының деңнелин улам бедидери негеттинип турар деп пленум санаан. Кеземче херектерин көрүп турар үеде хажыдыышкынны болдура берген чылдаганнарны илередиринче, ону күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының дузазы-биле эдеринчи судтарның кичээнгейин пленум угландырган.

Хемчег көргүзерде кылган херектиң характерин, херектиң ниити байдалын барымдаалап көөр дугайында хоойлунуң негелделерин сагыырын пленумнуң хүлээп алган доктаалында база катап демдеглээн. «Хулиган херек дээш харыысалганы күштелдирер дугайында» СССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың июль 26-да Чарлыының 16 дугаар түүлүнде айтыышкынны судтар амыралга чайгылыш чок күүсеткен турар ужурлуг. Хамаатылардың кемниг херекти болдурбазынче азы кемниг херек үүлгедикчизин тударынга хамаарыштыр ап чоруткан хемчеглери эрге-хүлээлге ёзугаар болуп турар болганда, бир эвес ындыг таварылгада херек үүлгедикчизинге хамаарыштыр хоралыг түүлү-даа таварыштырган болза, ол хамаатыларны кеземче, азы өске-даа харыысалгага киирбеазын уң түүлде айтып турар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун каржызы-биле хажыдып турар болгаш ниитилелге хүндүткелдиг эвес чорукту илередип турар чамдык херектерни хулиган херектер-биле холштуруп, будай бээр чоруктарны болдурбазын пленум айыткан. Ындыг херектерге хоойлунуң өске статьялары-биле харыысалганы онаар.

Корум-чурум үрээш, ажылчы чоннар коллективтеринге эде кижизидери-биле чоруткан хамаатыларның дугайын пленумга онзалап демдеглээн. Ындыг хамаатыларга хамаарыштыр коллективтериң чедирип турар салдары улуг, ооң түңнелинде ол хамаатылар ниитилелдиг төлептиг кежигүннери болуп, кижизиттиниң турарлар. Ооң-биле кады чамдык хамаатылар оларга көргүскен идегелди шынзытпас, боттарының берген сөзүнге эз болбайн турар таварылгалар база бар. Оларга хамаарыштыр кеземче херээн оттуруп болурун хоойлуда айыткан турбуже, ол түүлдү кончуг ховар ажыглап турар. Хөй-ниити организациялары болгаш ажылчы чоннар коллективтери ындыг таварылгаларда ол кижилерни эде кижизиринден ойталаар дугайында айтырыгларны тургуспайн турар, а судтар ындыг эрге бар дээрзиниң дугайында тайылбыр ажылын чорутпайн турар. Бо талазы-биле четпес чорук чурум үрекчилери-биле демиселдің ажыктынын чавызадып турар.

ССРЭ-ниң Дээди Судунуң пленуму хамааты болгаш кеземче херектериниң талазы-биле шиитпирлерге, доктаалдарга, тодарадылгаларга, шиитклелдерге хамаарыштыр ССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазының болгаш ССРЭ-ниң чингине прокурорунуң удурланыышкыннарын база көрген.

МӨҢГЕДЕ ДИРИГ

Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районунуң Хөндергейге кижи бажы кизирт, аът бажы оргу дээзиг, улуг-биче чон чалгып турган-биле дөмей болган. Бо дээрге Ада-чурттуң Улуг дайынынга Маадырлыы-биле өлген, бистиң эки-турачыларывыс улуг лейтенантылар Сат Бүрзекей, Куулар Дончут база лейтенант Сарыглар Канчыр-оол оларга мөңгежиткен даш болгаш цементиден кылган алдын бижиктиг турескаалдың ажыдыышкынынга келген үстүнде маадырларның чаңгыс чер-чуртуглары болгаш чалатканнар-дыр.

ВЛКСМ-ниң Чөөн-Хемчик район комитеди комсомолдуң 50 чылынга турескаадын эки-турачыларның төрээн черинге турескаал тургузарын планнаан, юбилейниң бүдүүзүнде ажыткан. Аңаа комсомол райкомунуң секретары Александра Тюлюш, Ада-чурттуң дайынының киржикчизи, СЭКП XXII съездизи аттыг совхозта мал эмчизи Вера Байлак, «Тыва» совхозтан Сат Мижит-Доржу олар ажыдыышкынының митингизинге чүве чугаалааннар.

Өлүм чок дайынчыларның турескаалынга Чадаана № 1, Хөндергей 8 чыл школаларының өөреникчилери чечектер салган. Дараазында ол-ла школаларның бөлүк өөреникчилерин октябрятка, пионерге, комсомолга хүлээп алган.

С. МОНГУШ.

УЛУГ БЫЗАА

Чоокта чаа «Элегес» совхозтуң Чал-Кежиг суг-бараан фермазының саанчызы С. Дизеңмааның саар инектеринден «Руслана» аттыг инектиң чаа төрээн бызаазының деңзизи 50 килограмм болган. Ол—мал сайыралында ховар таварылга. Ындыг улуг бызаа Тываның сименталчыткан малдарындан бир дугаар төрүттүнгени ол.

Ооң соолунде, ийиги хүнүнде ол-ла фермада О. Көкыстың саан турары «Мая» деп инек ийистепкен болгаш оларның дириг деңзизи каттышкаш 62 килограмм болган. Ол бала чаңгыс инектен чок дээн улуг деңзилиг бызаалар болган. Аңаа бызаалардың төрүттүнгенде дириг деңзизи 20—30 килограмм, азы ында-хаан 35—40 килограмм чедер.

Бызаалар ам эки өзүп турарлар. Оларга тускай ветеринарлыг хайгааралды тургускан.

Генетика эртеминиң талазы-биле тайылбырлап чугаалаарга, төрел уксаның салгаашкынының мутационнуг чорудулгазы болгаш гетерозистиг болуушкуннар болган деп ону санаар.

Солун чүве болза 50 кг деңзилиг демги бызаа ферманың профилакториязының аңаа бызаалар турар клетказынга сыңмайн турар.

С. БИМБИН,
улуг зоотехник-селекционер.

Эзелдек кижилер

Кызылдың № 1 поликлиниказында 70 ажыг медицина ажылдакчылары чоннуң кадыкшылынга бараан болуп турар. Коллектив В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур ою төлептиг уткуур болгаш беш чылдың үшкү чылында чонга медицина дузаламчызын көргүзерин улам экижидер сорулга-биле социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турар.

Аарыг улуска сагыш човангыр болгаш эзлдек, онаашкан ажылынга кызымак чоруу-биле хүндүткелди чаалап алган мурнакчылар коллективте эвээш эвес. Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи Александра Петровна Мажова, аныяк эмчи Олег Кууларович Мартай-оол, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары В. И. Суворова, Н. А. Гришина, Т. Д. Чымба, В. В. Литвиненко болгаш санитаркалар Т. Д. Ялынина, Е. А. Горячих олар кижилериниң кадыкшылын камгалаар херекке буянныг үүлезин киирип турар. Аныяк эмчи О. К. Мартай-оол бо чылын Томскиниң медицина институдун дооскан. Амгы үеде ол поликлиникада ниити аарыглар талазы-биле участок эмчизинде ажылдап турар. Хүлээп алышкынга келген кижилерни кичээнгейлиг шинчип көргеш, аарыгны тодараткаш, чогуур эмнээшкинни чорудуп турар. Тускайлаң ажылдаа-ла үр болбаан. Ынчалзажок ол ажылынга харысалгалыг, аарыг кижилерге эзлдек, оларның негелде-хереглелинге дыңнаңгыр.

Олег Кууларович Мартай-оол коллективтиң хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Бо чылын поликлиникада тыва-дыл өөренир бөлүмүнү организастаан. Мартай-оол ол бөлүмүнүң удуртукчузу. Республиканың кызыгаарындан келген үеде-зин чуруттакчылар-биле чугаалажырда бот-боттарын билчиптер кылдыр тыва дылды өөренип алыр сорулга-биле бөлүмнү тургускан. Ында ам 20 ажыг эмчилер, сестралар өөренип турар. Тыва-дыл өөренир бөлүм-биле кады поликлиникада шупту беш бөлүм ажылдап турар. Оларның ажылдаар хүннерин, шактарын таарыштыр тургускан. Кичээлдер расписание ёзугаар эртип турар.

Бо эмнелгеде боттарынга хамаарышкан ажылының аайы-биле ёзулуг мастерлер хөй. Санитарка Евдокия Афанасьевна Горячихтиң назыхары улгады берген болзажок, ол бодунуң ажылынга дыка мергежээн. Ол ам пенсионер хирезинде, коллективинде амдаа ажылдавышаан. Хүлээлгезин үргүлүү ак сеткилдиг күүседип турар. Поликлиникада келир чылдың солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы организастыг эгелээн. Чагыдылганы сестра Алефтина Семеновна Медведева чорудуп турар. Амгы үеде коллектив кежигүннери 460 рубльдің янзы-бүрү журналдарын, солуннарын чагыдып алган.

С. ТАМЧАЙ.

МӨНГҮН-ООЛ КОНЕВТИ УТКАН

Кызылдың шыдыраачыларының онгу салыы болган. Бо оюнда студент Тулуш Мөңгүн-оол эң көрүштүг ойнаан. Аныяк шыдыраачы хоочун ойнакчы Георгий Коневтиң хамык бодаларын бодунче мөгелеп халдады каапкаш, ооң часкаан арткан кара ноянынче удур халдаш, мадылаар дей бээрге, демгизи чүгле дужуп бээринге өйлешкен. Петр Беркович Оюн Чыраককоолду, Антон Калзан Ооржак Белекти, Иван Маготкин Александр Спиринни, Виктор Камино Клим Тугаржиктиг уткулааннар. Маргылдаа төнер чоокшулаан тудум, кижи бүрүзү байгы күжүн ундуруп турар апарган. Математика эртеминиң кандидады Ондар Хеймер-оол педагогика эртеминиң кандидады Доржу Бургиновка биче-ле болза уттуруп часкаң — олар салыын соңгаарладып кааннар.

К. МОНГУШ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

«ЧЕЧЕККЕ» КИРИНЕР

Кызылдың уран түүл училищезиниң «Чечек» ансамблиниң дирижер-ыры болгаш танцы салыырларына 1968—69 өөредилге чылдарында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Киреринің экзаменнери 1968 чылдың ноябрь 11-ден эгелеп, ортумак тускай өөредилге черинге сургуулдар хүлээп алырының негелде чурумун ёзугаар болур.

Училищеге хүлээп алган оолдар, кыстарны күрүнеңи долу хандырылгазынга киирер.

Училищеңи адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажын № 4. Телефоннары: 25—79, 29—26.

КИНО

НОЯБРЬ 1-ДЕ

«НАҢЫРАЛ»: «Оттуг орук-тар-биле» 10, 2, «Хлеб болгаш чечектер» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киночыынды 10, «Пир эжишки шеригге турган» 11.50, 1.45, 5.30, 7.20, 9.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кавказка тут-турган уруг» 4.30, «Трактористер» 6.40, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ас-кежиктиг эжиндириг» 3, «Гений дзюдо» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.50, 8.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын. № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда кылдызының 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал кылдызының 23-54, культура кылдызының 37-13, көдээ ажыл-агый кылдызының 21-47, үлетпүр кылдызының 22-64, чагаа база совет тургузуг кылдистериниң 21-27, информация кылдызының 20-60, бухгалтериаяның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01457.

Солун неделяда алды катап үнер